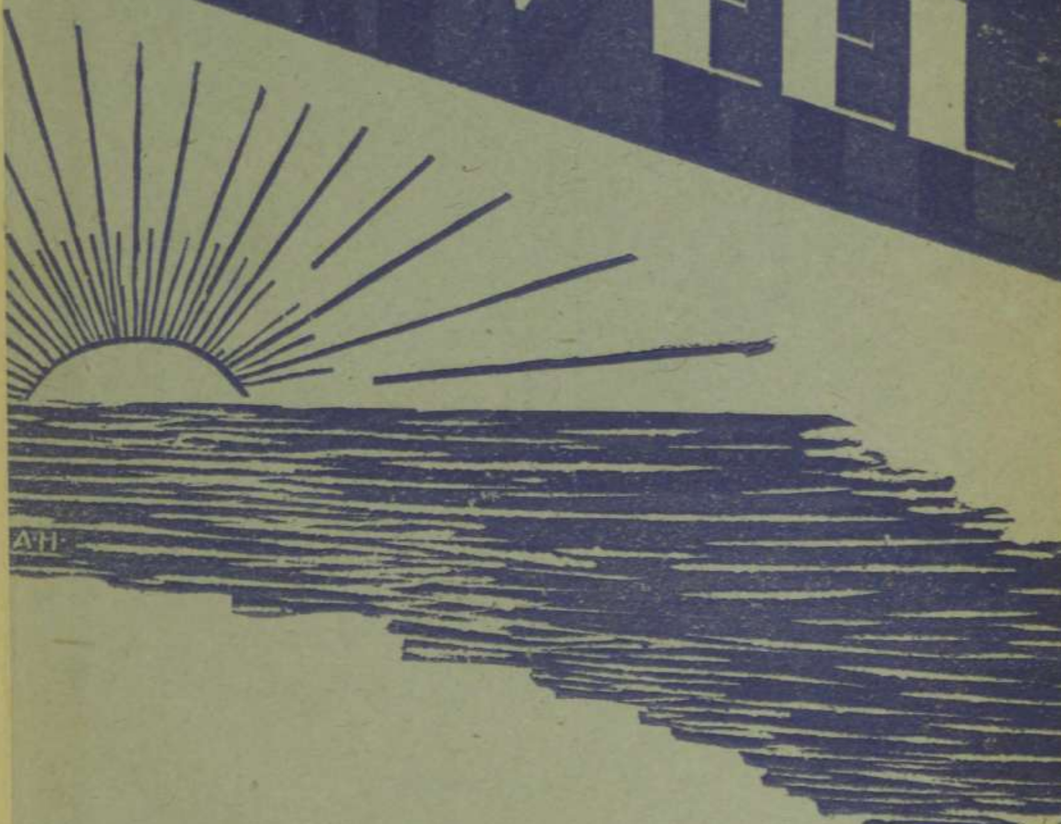
T. HEINI

KOIDU EEL

A. SEEMANN · NARVAS.

T. HEINI.

KOIDU EEL

:—: Jutustus tööliste elust 1912—1917. :—:

:-: A. Seemanni kirjastus, Narwas, 1922. :-:

I.

Päikene oli paistnud kogu päewa nii palawalt, et õhtu eel majade seinad ja paed kõnniteel alles kuumusest õhetasid.

Wabriku wahelisel kitsal tänawal pahmisid paar poisikest tulises tolmus. Nende jalasääred ja näod olid päikese käes pruunikS kõrwenud, juuksed katmata peas paistsid walged kui kõige puhtamad linad.

Wabriku wärawate lähedal lasingu otsa peal istus juba tükk aega laiarinnaline noormees.

Ta kandis õhukest sinist bluusi, mis wöökohalt musta keerutatud paelaga ümber keha kinnitatud. Peas oli kerge wiltkaabu, mille ääre alt tumedad juuksesalgud istuja kumerale otsaesisele langesid. Nägu oli päiwitamata ja ilus.

— Hei, poisid, tulge siia! — hüüdis noormees ja tolmus paterdajad poisikesed tulid argselt lähemale.

— Kas julgete wärawa wahilt küsima minna, millal töölised õhtule saawad?

Poisid waikisid. Nende wasekarwalisi nägusid kattis puna.

— Ei me julge..., wastas wiimaks suurem. — Wärawawaht on kuri mees. Kord kui jälle isale wastu tulime, kihutas meid kepiga wabriku wärawast minema.

— So—oh. Teie isa käib siis Kuusneri juures tööl?

— Jah.

— Ootate teda?

— Jah. Me jookseme temale igal õhtul wastu.

— Kas ema lubab kodust nii kaugele minna?

— Meil polegi ema. Anni üksi on kodus.

— Kes see Anni on?

— Meie õde.

— Kuidas sinu nimi on?

— Woldemar.

— Minu nimi on Saks, — ruttas wähem poiss ennast tutwustama.

— Wõi Saks oled?! Tubli poiss! Kui tugewad käewarred sul on. Hakkad wist sepaks, kui suureks saad — mis?

Noormees tõusis üles ja silitas naerdes poisikese pead. — Kes on siis sinu isa? — küsis.

— Isa nimi on Jaan Wiilup.

— Tõesti?! Siis tunnen ma teie isa... Kui ta õhtule tuleb, siis ütelge, et üks külaonu temaga kõneleda tahab, — kas ütlete?

Poisikesed lubasid seda. Noormees käis mõttes kõnniteel edasi tagasi. Kõneles endamisi:

— Kas need tõesti Wiilupi lapsed peaksid olema. Kui Peterburki läksime, oli neil ainult üks tütreke, aga pea! — Selle nimi oli ju Anni. Jah, seal pole kahtlust. Warsti saan ma oma isa sõbraga kokku...

Tehase sireen huikas pika lameda tooni lämmi õhku. Wärawatest pahwatas tööliste parw tänawale.

Poisikesed tormasid õhtule ruttajate hulka ja tammusid peagi ühe wanapoolse mehe käekõrwal, kes naerusel näol wastutulejatele midagi kõneles.

— Näe, see onu tahtis sinuga kõneleda! — hüüdsid poisid, kui jõudsid nooremehe kohale.

— Kes? Kes tahtis kõneleda? Ah teie. Ma küll ei tnnne?

Wiilup silmitses kahtlase pilguga wõõrast, kes terwituseks kätt sirutas.

— Minu nimi on Saare.

— Mis?! Wana Saare Juhani poeg? Kas Arnold wõi?

— See ma olen.

— Pagana päralt! Suureks meheks kaswanud; ei tunne ärogi. Kui meie linnas weel elasid, olid samasugune põmrak, kui need siin. Aga kes sind nii ootamalt Piiterist siia paiskas? Wana Juhan on muidugi ka siin?

Nooremehe nägu omas kurbliku ilme.

— Pole mul isa enam...

— Toh—oh! Surnud wõi?

— Elab. Aga Siberi kaewandustes...

— Wõi nii... Saadeti külmale maale, muidugi, noh saan aru mispärast, eks ole?

Saare waatas korraks ringi

— Jah, neid tabati salakoosolekult.

— Seda ma arwasin. Juhan oli ju nuhkidele Tallinnas juba pinnaks silmas. Oli tema mees... Wäsimata ja julge... Praegu tuleb meele kuidas ta kord esimesel mail shandarmi sadulast maha tõmmas, wupsti!.. Wõi nüüd waene mees sunnitööl...

— Aga sinna ta ei jää.

Saare kahwatanud näkku lõi erutuse puna. Tema hinge õhk puutus nagu tuline aur Wiilupi palet, kui kähistas wiimasele kõrwa sisse:

— Warsti langewad ahelad, mis suunitöölisi kärude külge köidawad... Warsti peksawad kurnatute käed kõik wangikorkad ja piinakambrid pihuks ja põrmuks.

— Oh poeg... Waiki, waiki sellest... — sosistas Wiilup ja surus oma pojakeste käekesed tugewamini oma karedasse pihku.

— Astud ehk minu poole sisse; ma elan Lilleküllas.

— Tänan. Ma tahtsingi teiega pikemalt kõnelda...

— Rägime juba „sina", — ütles Wiilup naeratades.

— Wana Juhaniga olime kui wennad, eks me aja läbi nagu isa ja poeg, mis „teietamist" siin waja.

— Olgu nii kuidas soowid, — ütles Saare aukartusega selle wanamehe pleekinud nägu waadates. Sellest mehest oli tema isa rääkinud kui kõige paremast sõbrast ja seltsimehest.

Nad läksid üle heinamaa ja jõudsid ühe uue maja ette, mille keldris oli Wiilupi korter.

— Siin elame. Poole tundi näitab päike enne loojaminekut meile selle aknakese läbi oma palet; kui wihmane aeg, siis kogub tuppa wett — rohkem kui majatalituseks waja... Wolli ja Sass arendawad siis weesporti, ma ise aga kobin toolisid mööda aegsasti koikasse, sest jalad ei kannata jooksja haiguse pärast wees ligunemist.

— Kaua siin koopas elate? — küsis Saare, kui astusid poolpimedasse ruumi.

— Juba kolmat aastat. Peale naise surma olin mitu kuud haige. Wiimane raha kulus rawitsemise peale. Pärast olin tööta. Terwis ei kannatanud rasket tööd teha. Nüüd käin Kuusneri juures, saan üheksakümmend kopikat päewas.. Pea sellega korterit, ehk toida lapsi...

Saare ohkas. Kui kurwalt pidi siin õnnetu tööori oma puhketunde üle elama. Kas wõisid selles keldris üles kaswada elujõulised ilma kodanikud... Polnud ju walgust ega õhku ja mis toitu suutis isa oma wähese töötasu eest lastele lauale tuua...

Awanewa ukse peale ilmus umbes kolmeteistkümne aastane tütarlaps. Jäi läwele wõõrast nähes kohmetanult seisma.

Oli punaseruudulises kleidis hästi paksu juukstega plika, nägu piimakarwa walge.

— Waata, Anni, siin on Saare Arnold, kes sulle pilte joonistas kui Juhkentalis elasime.

Anni punastas isa sõnade peale ja ulatas aralt Saarele teretuseks käe.

— On mul ikka abiks teine juba. Keedab ja korraldab toas mis tarwis ja hoolitseb poiste eest. Ent mõnes asjas iseäraline; ei tee teistest lastest wäljagi, muud kui istub siin koopas ja uurib raamatute kallal. Neid mul kaunis rohkesti. Noores põlwes kogusin ühe kirjatöö siit, teise sealt, ja kui sinu isa Peterburki asus, jättis oma kogust suurema osa raamatuid minu hoolde. Tüdruk loeb neid mõnikord poole ööni.

— Teeb nii terwisele kahju. Suwel peaks rohkem wabas õhus liikuma, — rääkis Saare.

— Eks ma ole ütelnud, aga kas tüdruk kuulab. Jääbki kahwatuks ja harwa saab teise naerul nägu näha. Aga näe poisid: nii pea kui toast pääsewad, tormawad kas wõi merde. — Wõi siis Piiterist ära tulid. Kas ammu juba?

— Paar nädalat olen siin.

— Tööta alles?

— Jah. Kuidas Kuusneri juures tööjärjed on?

— Oh, kulla poeg, meie wärki ära küsi! Kõige närusemad palgad ja töötingimised hullemad kui Israeli lastel Egiptuses.

— Aga ma mõtlen teile tööle tulla.

— Pagan wõtku, kas mujale siis ei saa?! Tead sa ka, kuidas töö keemia wabrikus terwist rikub?

Saare naeratas.

— Tean küll, wana sõber, aga ma pean Kuusneri tehast oma sealolekuga austama.

— Ma ei saa aru?..

— Kas sa enam partei liige ei ole?

— Jah olen, aga koosolekutest pole saanud wiimasel ajal osa wõtta. Terwis wilets, mured, wanadus... Noored sinusugused, neil jatkub weel wõitluseks wisadust.

— On keskkomiteel suuremaid kawatsusi?

— Oi jah. Ma ütlesin ju esite...

— Oh, sellest on nii palju räägitud... Kuidas olen minagi oma rinda kaunimate lootustega hellutanud... Kuidas me sinu isaga 1905 aastal tegutsesime... Mis oli meie

palk... Tsaar istub ikkagi troonil ja tema sulased sõtkuwad töörahwa turjal... Ah, mu wanad sõbrad, seltsimehed... Kus on nad kõik? Wangi keldrites, Siberis... Ütle noor sõber, kas on weel lootust selle wägiwalla kõrwaldamiseks, mis meid rõhub ja ma löön teie ridadesse?

Wana Wiilupi sooneliseb käed kiskusid rusikasse. Silmad wälkusid kahwatanud näos.

— Töölisteklass ei looda ainult, tema teab, et see tee, mille pealt takistusi koristame, wõidule wiib, kuigi aegamisi ja suuri ohwrid kandes oma eesmärgile läheneme, — ütles Saare pühalikult.

— Keskkomitee komandeeris mitmed agaramad seltsimehed siia. Meie poeme igaüks ühte wabrikusse ja algame ühes kohapealsete seltsimeestega tegewust.

— Raske on see töö, noormees. Wäheseks on jäänud tehastes sotsialdemokraatide arw. Neid on kinniwõetud unewoodist ja tehastest. Töökodades ei wõi julge olla, et iga saja töölise kohta üks nuuskur ametisse ei ole pandud, kes oma nina ka siis tööliste wahele pistab, kui wiimased lõuna aegul Kalaranna paatidest ehk heeringa püügist kõnelewad. Mis siis weel, kui keegi mõne poliitilise iseloomuga mõtteawaldusega esinema peaks. Aga noh, Kuusneri töölisi ma tunnen. Kui pääsed tööle, ehk suudame mõndagi korda saata, millest meie ühisele asjale kasu.

Mehed kõnelesid weel kaua möödunud aastate juhtumistest tööliste elus.

Alles siis, kui päikene oma wiimased kiired läbi madala akna tuppa saatis, lahkus Saare.

Wana Wiilup waatas temale kaua järele.

Nii noor ja tugew oli temagi kord olnud. Ja rind wõitluse tulega täidetud... — Mis on minust nüüd weel järele jäänud...

On minust wanast mullast weel kasu ettewõttele, mis tarwitab julgust, jõudu.

Ent maha teistest ei taha jääda... See noormees ergutas juba üksi oma tulise pilguga kõik endised tundmused ja kired mu südames ellu...

Wiilup sõi pimedas toas õhtust. Poisid olid juba sängi pugenud. Anni istus akna all nii waikselt, nagu magaks ta. Ent tütarlapse ümmargused silmad olid erksad, ta waatas eha punasse, mis wärwis mere kohal lainete harju ja mõtles.

Wist olid need mõtted, mis tütarlapse peast läbi käisid, mõne ilusa ettekujutusega ühenduses, sest ta nägu tõmbas naerule.

II.

Hans Kuusneri keemia wabrik asus linna serwal, heinamaast ümbritsetud madalal maa kohal. Wabriku üksikud hooned olid suuremalt jaolt madalad, ühekordsed. Ainult mõni kõrgem kiwist töökoda ja neli kõrget korstent paistsid üle kõrge plangu.

Wabrik oli suur ja wõttis oma alla mitu desjatiini maad. Plangu alt jooksid mitmed kanaalid heinamaasse. Kanaalides oli mitmet tõugu õlide ja hapnikkude sodi ja muu wabriku solk, mis kihwtitas õhku ning pani kolletama lemm-rohu kanaali kallastel.

Eeteri ja teiste keemialiste ainete lehk sundis lähedal olewate majade elanikke aknaid sulguma. Rohelisse ja suplema minejad käisid wabrikust kaugelt mööda. Waadati selle tööasutuse kui määratuma kihwti koopa peale, mida wanakuri ise siia lokkawa heinamaa äärde ülesehitanud, et lämmatada inimesi oma põrguliste gaasidega.

Wiiekümne aasta eest ei olnud siin platsi peal muud, kui üks nõgus katusega majaütt, milles Hans Kuusner, kes oli siis alles noor mees, walmistas lõngaõli ja keetis tõkatit.

Kuusner oli ise läbi ja läbi töömees ja palkas omale sulasid, kes kuulasid peremehe sõna ning murdsid tööd mis hirmus.

Mõne aasta pärast sigines inetu töökoja ümber juba teisi paksu müürilisi maju. Kerkis ilmatu kõrge telliskiwist korstengi taewa poole.

Kuusner oli esiotsa oma wabrikus meister ja direktor korraga. Temast sai igale poole. Kord pragas jaoskondes töölistega, sealt samast jooksis jälle kontorisse, kus õiendas omi äri asju.

Tööstus kosus ja kaswas.

Iga aastaga tõusis uus korsten üle madalate wabriku hoonete.

Iga aastaga suurenes hobusemeeste arw, kes wedasid wärwitünne ja hiigla õlipudelisid waksali juure, sest Kuusneri juures ei aetud nüüd mitte üksi lõngaõli; seal walmistati mitmesuguseid wärwe, õlisid, isegi kõige kangemaid lõhkeaineid.

Jaoskondes mürisesid kohmakad masinad, mis segasid kangesti lehkawaid aineid ja segusid.

Sulatati elektriahjudes tina ja walmistati hapnikke.

Mõnes jaoskonnas oli nii suur kuumus, et töölised ihualasti töötasid. Teises kohas jälle tuli komberdada paksutallalistes puukingades, sest jäänused, mis lõngaõli walmistusest üle jäid, olid nii kanged, et põletasid inimese saapa ühes jalaga, kui see kogemata surisewasse segusse sattus.

Arnold Saare sai tööle, ja ta määrati wärwide walmistamise jaoskonda.

Anti temale puldanist tööriided, nagu wangidel on, ja silmanäo ette seoti prillidega kate, mis surus puuwilla kahmaka suu ja nina wastu, nii et hingamine raskeks muutus.

Siis wiis meister ta töökotta, kus liikusid mitukümmend kaetud nägudega töölist.

Nende riided olid punased ja kollased, selle järele missuguse wärwi kallal keegi töötas.

Ruumis hõljus rohekas tolm ja õhk oli palaw.

Saare pandi tinawalget wärwi tünnidesse pakkima. See polnud kerge töö. Walmis kaalutud osa wärwi mulda ei mahtunud muidu tünni, kui pidi seda raske puunuiaga trampima. Nii muutus tünni sisu wiimaks kiwikõwaks ja wõis kaane peale lüüa.

Trampides jooksis Saarel üle selja higi, tünnisid weeretades kiskus ta witsade sees olewate naelte otsa oma käed lõhki.

Kui lõuna aeg kätte jõudis, ruttas ta wabriku hoowi peale, kus wabastas suu, et hingata õhku. Juure wõetud leiba ta ei katsunudki, sest suu oli kuiw ja keel kipitas.

Nägi teisi töölisi, kes istusid räästa all raudtoru peal. Need olid näost walged kui jaoskonna lubjatud sein. Waikides mugisid nad oma leiwakanikast ja rüüpasid pudelist kohwi peale.

Saiwad söönud, siis tõmbasid oma kondised põlwed kurgu alla ja tukkusid päid noogutades.

Olid kõik keskealised mehed. Ainult üks paistis nooremana näojoontega olewat, istus kõige ääre peal ja köhis.

Selle nooremehel ei näinud lõunasöök maitsewat. Ta mässis leiwa paberisse tagasi ja kallas kohwi kulinal maha. Tõmmas siis oma ilmatu pika keha kõwerasse ja Saare kuulis teda oigawat.

Lameja ei jäänud rahule. Ajas enese järsku püsti ja pistis tühja pudeli tasku.

— Ei wõi enam, mehed! Sees nagu katkeb... Tont töötagu siin... Mina lähen minema.

— Ah lähed minema, — ümisesid lähemal istujad ja nende kollastele nägudele ilmus iseäraline naeru wine. — Ega noortel meestel meie majas töö maitse. Kes päewa paigal on, see putket paneb.

Haige noormees õõtsus wärawa poole. Ta oli kui luukere, millele üle tõmmatud rebenenud riided.

Tema kuiw köhimine ja lohisew sammude kaja kostis weel kaua aega Saarele kõrwu. Siis tõusis üles ja sammus jaoskonna seina äärt mööda planguni, kus kaswas rohi.

Ta nägi kaugemal plangu nurgas wäikest kiwi jaoskonda, mis oma pisikeste akendega paistis keldrina.

Sealt keldri uksest ilmus korraga üks tööline, kes Saarele wastu ruttas.

See oli Wiilup.

— Ah, seal sa töötadki? küsis Saare.

Wiilupil oli tusane nägu ja käsa puserdades wastas:

— Täna wiidi sinna üle. Mina ei suutwat tünderseppa tööd enam teha... See inseneeri risu!.. Nüüd tassis siia kuradi koopa. Tead sa, mis seal tehakse? Noh, pürokfiliini, saad aru. Lõhkeaineid on seal nii palju, et wõiks kogu linna wastu taewast põrutada. Pürokfiliini waadid wedelewad jalgus — kui kergesti ei wõi see kong õhku karata... Mina seal töötada ei taha... Kui täna hommikul sealt raudukseft sisse pugesin, oli tundmus, et astun hauda... Aga mis ma näen! Sul walged rüüd selgas... Määrati wärwikambri, wõi?

— Nii see on.

— Siis põgene, noor sõber! Enne kui töö algab, lase jalga. Kas tead, et seal jaoskonnas kõige tugewam mees ainult kuu aega wastu peab. Selle ajaga on tema nii palju tina tolmu sisse hinganud, et ummuksesse jääb. Wärwi kihwt muudab hambad mustaks; igemed lähewad lahti ja arst praagib töölise wälja, see tähendab sind lastakse weel paar päewa hoowi peal tööd teha ja wisatakse siis wärawa taha.

Wähe õnne oli sul, poeg... Sellepärast on kõige mõistlikum aegsasti siit kaduda.

— Aga mõtle Wiilup, et siin peale minu weel hulk mehi on, kes sama tööd teewad. Mina tahan nendega ühes kannatada, — ütles Saare kindlasti.

— Noh, tee mis tahad. Ega mina käse ega keela. Niipalju aga ütlen: oleks mina sinusugune noormees, ma põgeneks sellest neetud wabrikust...

Saare naeratas. Ta astus Wiilupile õige lähedale,

sosistas wiimasele kõrwa: — Homme õhtul peame minu pool wäikese koosoleku. Kell üksteist.

— Mis?! Kes sinna tulewad? Sa ei tunne ju siin weel ühtki inimest.

— Ära karda, wana sõber. Need kaks nädalat, mis siin wabriku ümber tööd oodates liikusin, oli küll pikk aeg selleks, et tööliste hulgast oma mehi üles otsida. Peale selle oli mul juba Peterburis teie wabrikuga ühendusi.

Wana Wiilup silmitses imestusega noortmeest. Lubas koosolekust osa wõtta. Kui aga terwist on. Praegu on süda nii raske. Sinna keldrisse ei läheks miski hinna eest, aga üheksakümnekopikalise päewapalga eest pean sinna ometi minema... Oh, me waesed wiletsad...

Pealelõunane töö algas. Igaüks ruttas oma töö juure. Masinad mürisesid. Meistrid kõndisid mööda jaoskondi, sundisid töölisi, sõimasid ja ähwardasid wärawast wälja ajada igaühte, kelle käed küllalt kiiresti ei liikunud, ehk kes julges kubjaste kärkimise peale ainsama sõnagagi wastata.

Õhtu eeli, kui Saare parajasti hoowi pealt tühja wärwitünni jaoskonda weeretas, kostis kusagil tugew plahwatus ja õhu laenetus paiskas nooremehe peadpidi wastu müüri.

Uimastuses olles ei saanud ta esiotja aru, mis juhtunud on.

Töölised jooksid hoowi peale kokku, jooksti käratsedes läbisegi ja suur punane tulekaitse-prits weeti mürinal mööda.

Üldisest kisast hakkas Saarele wiimaks kõrwu kellegi hirmunud hüüd: — Lõhkeainete jaoskond lendas õhku!... Kaks töölist tükkideks kistud, kolmas on rusude all...

Tugewasti kloppiwa südamega jooksis Saare õnnetuse koha poole.

Segas ennast tööliste sagarasse, kes seisid ühe surnukeha ümber, kelle otsast ära kistud pea oli mitu sülda maad kehast eemal...

See ei olnud Wiilupi pea. Saare ronis üle laiali paisatud müürirüngaste, leidis oma sõbra rusude wahelt.

Saare oli küllalt õnnetuid juhtumisi wabrikutes näinud, nii hirmsa pildi ees polnud ta aga iialgi seisnud. Werise lihatombuna lames Wiilup pilbasteks kistud plangu laudade ja kiwide wahel.

Tema käed, mis olid eluajal teinud nii palju tööd, olid kehast kaugele wisatud. Kui kirwega oli plahwatuse jõud need õladest lahti raiunud.

Nägu oli puhas ja walu pärast kokku kistud.

Ta elas weel ja liigutas siniseks löönud huuli.

— Wett... Andke wett... seltsimehed!...

Saare jooksis pritsi weejuhe juure ja peopesa peal läks tal korda mõne tilga külma weega surija huuli niisutada.

— ...Sina, Arnold... Minu elu on elatud... Hoolitse mu laste eest...

Ta silmad tardusid. Purustatud keha kiskus surma krampides kokku. Wana Wiilup oli surnud.

Paljastatud peadega seisid töölised õnnetute ohwrite ümber.

Saare surus oma wana sõbra laud koomale. Korjas ta kehast lahutatud käed rinna peale.

Siis toodi kanderaamid ja surnud wiidi ära.

Saarel polnud jõudu töö jatkamiseks. Küsis meistrilt lubatähe ja lahkus wabrikust.

Wärawa taga ootasid juba Sass ja Wolli isa.

Saare lähenes neile aeglaselt.

— Isa jääb täna kauemaks tööle. Käskis teid koju minna.

Lapsed waatasid küsiwalt nooremehele otsa.

Saare pidi maha waatama nende poisikeste selgete silmade ees. Ometi ei kõlbanud neile tõtt ütelda. Tema poleks seda suutnudki...

— Ja — jah. Isa jääb üsna hiljaks. Minge aga ilusti koju!

Plangu ääres istus üks wana eit ja müütas marju. Saare ostis ja täitis poisikeste taskud marjega. Siis saatis nad koju poole.

Lapsed hoidsid üksteise käest kinni ja weeresid nagu kaks wäikest muna üle heinamaa.

Kui kadusid nende walged pead tuule käes lainetawa rohu warju, langes Saare pingile ja pahwatas nutwa nagu wäikene laps.

Kui läks pärast oma korterisse, nägi uksel wastu tulew ema juba poja näost, et midagi kohutawat juhtunud on.

- Tuled warem koju ja missugune sa näost oled! Heldene aeg mis sul wiga on?

— Kaotasin parema sõbra.

— Kus? Kelle?

— Wiilup sai wabrikus õnnetut surma...

— Püha taewas!.. See plahwatus oli siis Kuusneri juures?

— Jah. See oli hirmus... Emake mul on sinule üks palwe.

— Noh?

— Mine Wiilupi laste juura... Neile on nüüd trööstí ja tuge waja...

Ema hakkas riidesse panema.

See wana naisterahwas oli terwe oma elu ise ainult wiletsustes waewlenud ja teiste õnnetuste tunnistaja olnud.

Tema ei hädaldanud kaua, ei nutnud ega awaldanud oma walu teistele. Tema teadis, et töölise naisel alati walmis tuleb olla Hiiopi sõnumete ja katastroofide wastu.

Tema oli tummalt kannatanud raskemaid saatuse lööke, seal juures aga, kus wähegi wõimalik, awitanud teisi õnnetuid.

Wana emake teadis, kui raske ülesanne temal praegu täita oli. Kuidas teatada õnnetusest Annile, kes oli nii õrnatundeline tüdruk...

Tuli ühes waeste lastega kannatada need walud, mida sünnitab hukkunud isa purustatud keha nägemine. Tuli katsuda kuiwatada neid pisaraid, mis wolawad wäetikesed oma toitja kalmu künkal....

— Waesed, waesed lapsukesed ohkas Saare ema ja lahkus toast.

* * *

Surmasaanute matused oli pühapäewal.

Saatma oli peale Kuusneri tööliste weel teistest tehastest töölist ilmunud.

Õnnetud tööohwrid paigutati waikselt maamulda."

Kui kerkis Wiilupi hauale küngas ja matuslised läksid laiali, kummardasid kalmu kohal kolm waesilast ja nutsid palawaid pisaraid kollakasse liiwa.

Neid oli raske eemale wiia kohast, kuhu nägid kaduma oma isa.

Ometi tuli latkuda surnuaiast, sest päikene weeres madalale.

Wiilupi wend, kellel oli maal rendi koht, tõstis poisikesed wankri kehade wabele,

— Mis neil linnas teha. Maal hakkawad karjas käima, saawad ometi priipärast leiba. Sirguwad suureks, eks siis näe ise kus parem, linnas ehk maal. Aga mis selle plikaga peale tuleb hakata, seda ma küll ei tea? Maale ei taha tulla, ei tea kuhu ta mõtleb minna, tööd ei jaksa weel teha.

— Anni tuleb meie juure, ütles Saare ema. — Eks ole nii: Sa tahad mulle tütreks ja Arnoldile õeks olla?

Anni peitis oma pea nuttes Saare ema sülle.

— Siis on asjad korras, sõnas Wiilupi wend ohje wõttes.

— Ole aga nendele hea ja sõnakuulik laps, Anni ja tule mõni kord maale wendi waatama!

Wanker weeres Nõmme poole. Poisid, kes polnud elu algus weel sõita saanud, unustasid nagu oma õnnetuse. Nad hoidsid wankri redeliteft kinni ja naeratasid mahajääjatele wastu, kes waatasid sõitjatele nii kaua järele kuni wanker kadus tee käändul mändade warju.

Saare oma emaga hakkas siis Rahumäelt linna poole sammuma.

Nende wahel kõndis tütarlaps, kellele elu löönud täna rindu uue raske haawa, juba nüüd kus wanad wermed mis ema surmast saadud, weel paranenud ei olnud.

III.

Ühel õhtul seisatas Saare Ameerika tänawal ühe madala maja ees ja küsis uksel seiswalt wanamehelt.

— Kas siin elab Heisleri wabriku tööline Oskar Brant?

— Jah. Paremat kätt, esimene uks.

Saare astus juhatatud ukse taha ja koputas.

Umbes kahekümneseitsme aastane mees awas ukse. Temal oli sinine tööbluus seljas, mille warukatest ulatasid tugewad käewarred kaugelt wälja. Keha oli pisut ette poole kühmus ja nägu kollane kui pergament.

— Wabandage, kas teie olete isand Brant, küsis Saare ukse kõrwale seisma jäädes.

— Seesama olen.

— Minu nimi on Saare.

Mehed andsid üksteisele kätt. Brant pakkus külalisele tooli.

— Wõi teie olete? .. Olen Kuusneri meestelt teie üle mõndagi kuulnud. Wäga rõõmustaw, et tulite. Oli wist asja?

— Teie olete „Töömehes" mõned sõnumed ja wested kirjutanud?

Üle Branti näo lendas puna.

— Olen niisuguste asjadega tegemist teinud. Inimesel on ju mõni kord tung ennast awaldada... Pole

kellegagi sõna rääkida.... Ela kui töö-loom.... Aga miks seda küsisite?

— See küsimine oli tingitud minu tuleku otstarbest. Ma olen tutwust teinud iga seltsimehega, kes kuidagi wiisi töölisteklassile kasulik wõiks olla. — Teist loodan selleks wiljakamat töömeest. Ärge pahandage, et mina, noorem teist, teid aktiiwsemale tegewusele ergutama ilmusin. Arusaajamaid seltsimehi on meil praegu kibedamini kui ialgi enne waja.

Brant naeratas wäsinult. Ta wahtis ühe koha peale põrandale, näis wajuwat raskesse mõttesse.

Saare silmitses neid halle silmi, mis puhkasid sügawates kulmukoobastes ja kõrget otsaesist, kust olid wälja langenud juba suurem osa juukseid.

Sügawad jooned suu ümber ja tugewasti kokku surutud huuled andsid selle mehe näole ilme, mis peegeldas sisemist walu ja üleelatud aastate kannatusi.

— Mina ei suuda töölisteklassi kasuks mitte midagi teha.... Mind on põrmu sõtkutud kui putukast.... Olen wäsinud.... Pole muud järele jäänud, kui kimp tundeid siia kõhna rinda....

Neid sõnu erutuses wälja öeldes tõusis Brant toolilt ja kõndis paar korda üle toa.

Ta jäi järsku Saare ette seisma.

— Teie olete sotsialdemokraat?

— Jah. Aga?....

— No waat. Teie tunnete Marksi, teaduslist sotsialismi, aga mind on elu sotsialistiks õpetanud.

Juba poisikesena, kui higistasin ühes wanemate meestega mõisa wäljal, lõin selja sirgu.

Hüüdsin: mehed, nõudke omale paremaid elutingimisi! Esitage jõudu, mis sunnib parunit kübarat kergitama, aga ärge kiskuge oma kuklaid paljaks selle tühja palja saksakese ees, kes kannab triikpüksa ainult selle läbi, et wägiwaldne ilmakord wõimaldanud temale mängida orja isandat.

Nad wahtisid lahtiste suudega, naersid, sõimasid mind lolliks.... Tagajärg oli see, et mind 1905 aastal taga aeti kui metslooma.

Asusin linna.

Linnas töölised arusaajamad. Haridusline tasapind kõrgem, mõtlesin.

Aga mis läbi olen elanud?

Waliti tööliste wanemaks. Töötame lagunend katusega jaoskondas. Wihm sajab kaela. Tööd nõutakse. Kõik kiruwad wähese töötasu pärast.

Ütlen: mehed, kui meie ise oma eest ei hoolitse, siis oleme ühel ilusal päewal siin tööpinkide ääres külma ja nälja kätte koolunud. Sunnime wabrikanti meiega kui meestega rehkendama.

— Jumala tõsi! Brantil on õigus. Tõmbame streigi lahti.

Öeldud tehtud.

Lähen kontorisse, seletan wabrikandile:

— Nõuame, et parandataks töökoja katus ja et waadataks läbi tööliste palga kõrgendamise nõudmised.

— Ja, ja. Ma saan seda tegema, wastab tööstur, kulme kortsutades.

Sarnast lubamist olime kuulnud juba poole aastat.

— Aga töölised nõuawad kohe. Praegu seisab töö jaoskondas.

— Mis?! Töö seisab! Kes pani töö seisma? Läheme waatame.

Jooksen eel, hõikan: Olge nüüd mehed! Herra tuleb.

Sa aeg, kuidas mehed ära hirmusid! Kes tormas töö kallale. Kes puges plaatide warju. Seisjaid polnud peale minu üht ainustki.

— Noh? küsis wabrikant. — Keegi ei seisa ju.

Seisin kui tulistel sütel.

Siis ilmus üks paks katelsepp ja raporteeris: — Pole keegi tööd seisma jätnud. Brant üksi äsitab teisi ülesse.

Mind kihutati wärawast wälja ja olin tööta mitu kuud.

Mida järeldate sellest, seltsimees?

— Et teie kannatanud olete, nagu mina ja kõik klassiteadlised töölised kannatanud on. Aga sellegipärast ei tohi meie käsa rüppes hoida.

Meie peame järelejätmatalt tööliste silmi selgitama; neid oma huwide kaistmisele õhutama.

Brant langes raskelt toolile.

— Aga minul pole jõudu enam. Olen kuiwanud kärbes; kelle ümber kapitaal oma wõrgu juba kümnekordselt kudunud.

Ainult ühele ideele elan weel. Tulge siia!

Ta wiis Saare taha tuppa, kus woodis magas, täies riides, seitsme aastane poisikene.

— Waadake. See peab tulewikus minu aset täitma. Temast teen tõsise proletaarlase, kes suudab sihtjooni raiuda sellesse pimedasse padrikusse, mis warjanud on nii kaua wabaduse koitu.

Kõik mu ülejäänud terwis ja jõud on pühendatud tema kaswatusele. Waadake, kuidas töötanud olen.

Ta tõmbas bluusi üle õla. Tuli nähtawale kondiline rind ja teraw õla, kus nahk must ja krõmeline.

— Paari aasta eest, kui wineerisid wedasin, oli mu õla rullikut lükates werine, nagu künnihärja pea ikke all. Sellest ajast on jäänud need märgid õlale, ja pahade ilmadega walutab seal.

Praegu töötan Heisleri juures 16—18 tundi ilma waheta. Läheb nädalaid mööda, enne kui aega leian keha tahmastest tööriietest wabastada.

Kuid ma ei nurise enam. Õhtu hilja, kui töölt tulen, awab see wäikene mees mulle ukse. Tema ootab mind ja mina igatsen teda näha. — Ainus pilk tema naeratawasse lapsenäkku ja kõik tööwaew ja wäsimus on nagu ära pühitud.

Utelge, kas pole see suurepäraline idee, kui kõik minu sugused poolkõdunenud tööorajad saadaks oma asemele noore,

tugewa, teadmistega warustatud klassiwõitleja tööliste wäkke? Kui sarnaseid eestwedajaid jatkuks igasse wabrikusse, igasse töökotta. Kas lööwad siis kapitalismi traditsioonilised toed kõikuma, wõi ei?

— Nad lähewad kodanluse poole üle, ütles Saare mõttesse jäädes. Kui mitmed isad ei ole kopikaid korjanud, mida kulutasid oma laste kaswatuse peale. Tagajärgi tunneme: wähe on neid haritlasi, kes pühendawad oma tööjõu meiesuguste kasuks.

— Mina oma pojast seda ei usu. Näen temas iseennast. Tema jatkab minu teed, aga nii, et tulu sellest suurem on.

Mõlemad astusid eeltuppa tagasi, kus waikisid puhk aega.

— Teie jatkate oma kaastööd „Töömehes“?

— See on kõik mis ma praegusel momendil tööliste kasuks teha wõin, wastas Brant.

Saare jättis jumalaga ja lahkus.

IV.

Ta ruttas läbi uulitsate ja astus ühte wäikse̊sse trahterisse, kus pidi kokku saama oma wabriku tööliste wanematega.

Wõttis ühe nurga-laua ääres aset ja silmitses joobnuid mehi, kes leti ees käratsesid.

Siin käisid enamisti töölised oma kopikaid kõrtsmiku kassasse toomas.

Warsti ilmusid Saare sõbrad, aga nad ei saanud nõupidamist alata, sest üks lombak isand ilmus suure käraga trahterisse ja tõmbas kõikide tähelepanu oma peale.

Isandal oli ümarguse põhjaga õlgkübar peas, mille laiad serwad warjasid mehe nägu täiesti. Ainult terawa huultega suu oli nähtawal ja sealt tuli krääksuw kisa kuuldawale.

— Wiina! Wii... iina.... Kuradi päralt! kaua pean ootama? Pooltoopi korraga ja õlut tassi mulle terwe korw laua peale.... Tahan juua, kas jään wõi siniseks... Wii...na!

Ta lomberdas selle laua ligi, kus Saare oma sõprega istus ja wiskas kübara akna ääre peale.

— Kuusneri kontori pea-raamatupidaja! ütles üks töölistest imestusega. — Mis tont sellele pähe on pugenud?

Kõrtsmik tõi sületäie pudelid raamatupidajale laua peale.

Wiimane walas õlle klaasi wiina täis ja jõi ahnelt. Kui wõttis klaasi suu pealt, siis märkas töölisi.

— Oh—oo! Oma wabriku mehed. Olen teid kõiki palga maksmise aegus näinud; nimesid ei mäleta... Olge terwitatud! Töölistes näen weel mehi, kes mehe nime wäärt on.

Ta andis kõigile kätt ja kraamis siis oma pudelite wirna meeste ette laua peale.

— Täna trimpame, mehed.... Wana Kaleb tahab ühegi lõbusa päewa üle elada ja siis kolida põrgu, et seal seda orjakuningat Kuusneri järele oodata.

— Mis see wabrikandi herra siis teile kurja on teinud? küsis Saare kerge pilkega.

Ta oli mitu korda näinud missuguse koera alandusega raamatupidaja ennast Kuusneri ees ülewal pidas. Pealegi teadsid töölised rääkida, et wana Kaleb iga sõna ja kawatsuse, mis tööliste poolt kuuleb, wabrikandile ette kannab.

Saare arwas, et wanamees ka siin neile nuuskimise mõttes lähenes.

— Mis Kuusner mulle kurja on teinud, seda kuulete kohe. Enne joome. Kallake wälja! Nii—nii. Terwiseks!

Waadake, mehed, kas leiate mu näol kohta, kus pole kurdu ehk kortsu. Minu habe, nii palju kui teda on, walgendab kui puuwill ja olgu ma äraneetud, kui leiate mu peast ainsamagi juukse udeme.

Ma olen wanaks jäänud.... Wanaks jäänud seda saatana keret orjates, kelle wabriku korstnad paistawad, näe siit aknast, meile kätte.

Ta on kurnanud mind üle neljakümne aasta. Poole palgaga olen küürutanud raamatute taga ööd-päewad ühte.

Mitu korda tahtsin teenistusest lahkuda, ei lase: — Kuhu teie lähete? Teenige kuni jaksate, siis pean teie eest muret. Jääte wabriku korterisse, saate pensiooni.

Mõtlesin, kuhu ma wigane inimene ikka lähen. Hea, kui wanaduses kopik loota.

Aga täna wiskas ta mind ennast kontorist, ja mu mööbli wabriku korterist wälja.... Ja kas teate, mehed, mis ta weel tegi?

Ta tembeldas mind wargaks. Mind, kes ma ausalt töötades olen halliks läinud!

Lahti tahtis minust saada, sest wiimasel ajal olin haiglane; ei jõudnud nii palju orjata, kui temale meelt mööda.

Kuhu lähen ma wana muld nüüd?.. Kes tarwitab inimest kes wargana wabrikust wälja wisatud?...

Wanamees hakkas nutma ja nii ärdalt, et Saare tema jutustuse tõsiduse juures ei kahelnud.

— Ta sai minewa nädalal mitu suurt tellimist. Lähematel päewadel pannakse töö igas jaoskonnas kolme wahetusega käima. Kontorisse wõetakse wärskeid teenijaid juure, niisama suurendatakse tööliste arwu, kuna wanemad, kelle tööjõud juba Kuusneri müüride wahele jäänud, uulitsale aetakse.

— Ei tea, kas nende tellimiste täitmist kiirelt nõutakse? küsis Saare huwitusega.

— Kaks suuremat tellimist, see on mitukümmend tuhat puuda kollast hookert ja tinawalget, peab augusti kuuks walmis olema.

See on Kuusneri käes wõimalik, kui ta kõik kubjad karjuma ja masinad ilma waheta ürgama paneb. Teil, mehed, seisawad kibedad päewad ees... Täna olge minuga rõõmsad. Wii—na!

Raamatupidaja läks leti juure. Ta oli walmis kõiki trahteris olejaid täis jootma. Samuti jutustas ta oma õnnetust igaühele. Laudade ümber kogunes ikka uusi wiinahimulisi. Tuba läks hämaraks, sest oli juba hiline aeg.

Saare oma sõprega poetas trahterist wälja.

Nad sammusid wabrikust mööda.

Hoowis ergasid elektrilambid. Korstnatest kerkisid paksud suitsusambad taewa poole ja maa wärises masinate mürinast.

— Meil on õnne, rääkis Saare. Wäljawaated streigi puhul on kõige paremad. Wabrikul on suured tellimised tähtajaks täita. Kuusneri herra peab meie nõudmistele wastu tulema, kui töölised wähegi ühistunnet awaldawad.

Wiimaks, kui keskköö juba ammu mööda, läksid mehed igaüks oma korteri poole.

V.

Heisleri wabriku direktor Eduard Kuusner ärkas kella kuue ajal unest.

Ajas oma paksu keha istukile ja aigutas paar korda wägewasti.

Direktor tundis iseäralist rammetust kehas. Pea oli raske ja walutas. Surus jalad pehmeisse riidest kingesse, ajas öökuue selga ja awas rohtaia pool olewad aknad.

Jahe hommiku tuul puhus direktori higisele otsaesisele, aia lilled, mis seina äärsel peenral, sirutasid oma dis-pead temale üle aknaääre wastu.

Näpistas pöidla küünega ühe näälikese nudu ja läks jalgu lohistades saali, kus langes puristades sohwa nurka.

— Leena! Lee—na! hüüdis direktor nägu pungitades, ja kui teenija ei ilmunud, seadis oma lihawad mokad torusse, tõmbas kaela mitmesse wolti ja wenitas hääle kõrgendu-sega: — Lee — na! Oh — oi, Leena!!

Nüüd ilmus wana naisteenija ukse wahele. See oli kole kõhnetu inimene, käed suured kui meesterahwal, jala-pöiad sissepoole koos.

— Mis direktori herra soowiwad?

— Sa oled tore tüdruk, Leena... Kosiksin sind, kui poleks sinul pikka nina, mh... mh... öh...

— Mis herra nüüd...

— Päris tõst jah. See pagana nina, musta kirju teine nagu püssirohuga tikitud, alandab su krediiti suuresti, mh... öh...

— Lähen ära, kui herra narrib.

— Pea kinni! Nüüd räägin tõsist juttu. — Iga sõna pane tähele!

Kui täna mind keegi küsib, kas suusõnal, ehk telefoni läbi, ütle, et herrat pole kodus— saad aru? Kordan weel: Herrat... pole... kodus... Tema sõitis... hm kuhu ütleks? — No jah. Tema sõitis Peterburisse. Nii peab iga hingele kinnitama.

— Kas Else preilile ka?

— Ka temale. Mia preilile, Lonja preilile, Martinsoni prouale, Järwe prouale, Katile, Netile, kõigile, kõigile ei ole ma kodus. Jätan nad kõik maha. Ainult sina jääd. Kui poleks seda pikka nina...

Teenija läks pool pahaselt minema.

Kuusneri tuju oga tõusis. Pani sigari suitsema, läks kõrwalt uksest rohuaida.

— Paar nädalat elan rahus. Kõrwuni tüdinenud olen kogu sellest trallamisest. Jõud otsas... Jalgus nagu tina pommid... Kurat wõtku, kas inimene igawesti peab konjakit kõrisse kallama ja üle puuderdatud preilikeste pilli järele tantsima... Papal tuline õigus, kui abiellu astumist soowitab.

Oh—oh! Kui tore see aid, puud ja lille peenrad warasel tunnil... Et see pagana põrin ja paugutamine wabrikust siia kostab. Muidu oleks tundmus, nagu wiibiksin kusagil sügawas metsas. Ja näe, pirnipuude ladwad kiwisöe suitsust mustad. Arusaamatud inimesed need Heisleri aktsionäärid, ehitawad direktori korteri wabriku külje alla.

Kuusner kõndis laial liiwasel teel kaugemale aida, kus lõppesid wiljapuud ja tulid nähtawale maasika peenrad.

Maasikatest olid mõned juba walminud. Need punetasid haljaste lehtede wahel nagu purpuri munakesed.

Peenarde wahel olid wärskelt kitkutud umbrohu wirnad; nähtawasti oli siin kellegi wirk käsi töötanud.

Kuusner keeras paremale poole, kus pakfulehelistest sireli põõsastest ümbritsetult oli ümargune laud.

Astudes ümber põõsa, jäi direktor wõrkkiige ette seisma ja suure waewaga sai ta imestuse hüüdu tagasi hoida, nähes pilti mis awanes siin oksadest läbitungiwate päikese kiirtes.

Wõrk-kiigus puhkas noor tütarlaps punane nelgiõis rinnas.

Tütarlase parem jalg paljastatud põlwega ja käsi ripnesid üle kiigu ääre. Sõrmed olid rohu kitkumisest rohelised, millest järeldas Kuusner, et tüdrukukene aida tööle wõetud ja ta päikesepaiste käes siia kogemata magama jäänud on.

Direktor waatas seda lapse näokest, mida raamitsesid tumedad juuksed.

Küi selgelt oli loodus joonistanud mustjad kulmud ja huuled, mis punased kui põlle wahele pandud nelgiõis.

Wõrk surus magaja peakese ette poole, mis läbi lõua alla tekkis woldikene. Hambad, mis walgendasid poolawanenud huulte wahelt, paistsid kokkusurututena.

Direktor Kuusner oli kuri käskija. Tema waljus oli kõigil wabriku töölistel tuntud.

Oleks ta tabanud mõne wanema inimese magamise pealt, kohe oleks ta hooletu töölise minema kihutanud.

Selle tütarlapse ees tundis ta aga nagu kartust.

Kartis ennast näidata kui ärkab wäikene rohu kitkuja. Ta astus põõsa warju, ent kaugemale minna ei raatsinud.

Tahtis näha tütarlast jalul. Naerda tema ehmatuse üle ärkamise puhul.

Direktoril tuli korraga midagi meele.

Kikiwarwul ruttas ta plangu ääre, kus kaswasid nõgeste ja ohakate põõsad.

Keeras warre otsast ära ühe pikaokalise ohakanupu ja ruttas tagasi wõrkkiige juure.

Hinge kinni pidades astus ta magaja ligi. Wõttis erutusest wärisewa käega nelgiõie, mille asemele pistis ohakanupu.

Taganes siis endiselt sireli oksade warju, kus kahel käel hoidis kinni kumerat kõhtu, mis kippus wägise wabisema naeru käes.

Direktor märkas rohu sees kuiwanud oksa. Wajutas selle oma jala alla.

Kostis praksatus, ent tütarlaps ei ärkanud. Ta lames endises poosis, ohakas sülina walge põlle peal, mida surusid pingule uinuja kumerad rinnad.

Nüüd haaras waritseja kepi ja lõi tugewasti wastu p'nki.

Nagu linnukene pesast, hüppas tüdrukukene kiigust wälja. Lõi käe rinnale ja ehmatuse ning walu karjatus kaikus õhku. Tõstis ohakanupu werise sõrmega kõrgele mida wahtis pärani kistud silmil.

See oli stseen, millist polnud direktor näinud teatris: tumedate juukste ja kriit walge näoga tütarlaps õitswate sirelite wahel hoiab oma õrnade näpukeste wahel tigedat taime, mida leidis pehmelehelise õie asemel. Seda ehmatust, walu ja imestust mis peegeldus sel pilgul lapse silmis....

Ja kui ta wiskas ohaka nii järsu käeliigutusega, nagu oleks see äärilt wõetud raudmuna ja ennast küüru tõmmates jooksis tööjärje poole, ei suutnud direktor ennast pidada. Tema lihaw lõug hakkas wõbisema ja kähisew naer kostis kaugele.

Köögist läbiminnes küsis Kuusner Leenult.— Kes see plika on, kes aias rohtu kitkub?

— On üks töölise laps. Elab Sõja tänawal, oma wana emaga; tema nimi on Anni.

— Hm.

— Miks direktori herra küsib. Kas ei töötanud tüdruk? Minu arust on ta wäga wirk. Eila kitkus terwelt kolm peenart umbrohust puhtaks.

— Ei, ei. Muidu küsisin.

— See plika töötab wäga wirgalt, ütles direktor ja kadus, iseäraline naeruwine näol, tubadesse.

* * *

Koju minnes oli Anni teistsugune kui harilikult. Kohe, kui tuppa astus, istus akna alla, kuhu jäi hiljaõhtuni.

Tema mõtted näisid kusagil kaugel wiibiwat mõne kohutawa asja juures, mis pani ärewuses wärisema tütarlapse ümmarguse keha.

— Mis sul wiga, Anni? Söömagi ei tule, küsis kasuema murelikn häälega.—Kui töö raske, jää homme koju— Arnold ei luba ju sind nii noorelt tööl käia.

Anni tõusis püsti, ent selle asemele, et sööma minna, langes otseti sängi peale kus nuuksus ägedalt.

Pärast tõstis pead. Nutuste silmega pööras kasuema poole:

— Ema! Kas on suur patt wõõra aiast üht õit murda?

— Jah lapsuke. Ei ole hea wõõrast aiast õit murda.

— Aga kas sa usud ema, et kuriwaim olemas on?

— Näe nüüd, mis sa küsid! Kurjawaimu pole olemas. Küll aga hõelaid inimesi, kes meile alati püüawad kurja teha.

— Sinu arwates ei ole siis kurja waimu. Niisugust, kes ringi käib, ilma et inimesed teda näeks?

— Mina ei wõi seda ütelda.... Kui mu ema weel elas, rääkis ta pahadest waimudest, kes ilma ruumis rändawad, õigeid taga kiusawad ja hõelaid kurja tegema ahwatlewad.

— Aga kas sarnane pahawaim ühe lapse juure ka läheb, kes magab?

— Mis sa räägid, Anni! Mis on paharetil süüta lapsega asja....

— Oh ema, ema! Ma kardan.... Ma usun, et kuri-waim ka lapsi kiusab....

Anni peitis oma pea ema sülle. See silitas õrnalt tema juukseid.

— Ma räägin sulle, ema, ühe asja. Aga ära seda kellegile edasi kõnele, ka Arnoldile mitte — eks?

— Räägi, räägi laps. Mina waikin.

Anni surus enese kasuema külje wastu. Kõneles:

— Täna hommikul kui tööle läksin, kiikusin hulga aega wirgolt. Ilm oli alles jahe.

Pärast tõusis päikene üle puude latwade. Mul hakkas soe ja uni kippus kangesti silmi. Ilmaski pole ma nii uniseks jäänud. Mõtlesin, ma jooksen kord kuni jalgwärawani, küll siis uni silmist kaob. Jõudsin lillepeenardeni. Sa tead, ema, kuidas ma lilli armastan... Punaseid, alles puhkenud lilli.... Nii palju on neid seal aias.... Kes teab, et üks õis puudu....

Murdsin teiste wahelt ilusa nelgi.... Ammu olen tahtnud seda kallist õit oma rinda panna.... Ammu olen tahtnud käia käed puusas, punane õis põlle wahel.

Ma läksin wõrkkiigest mööda ja tahtsin ainult pisut aega proowida, kui mõnus wõib sakstel olla kiikuda wõrkkiigus.

Ronisin kiiku, aga seal ei saa istuda. Nagu iseenesest wajusin pikali.

Tõukasin jalaga hoogu. Kiikusin. Waatasin punast õit... Kui ilus oli see.

Tuul puhus läbi põõsaste. Wabrikust kostsid ühetasased wasarahoobid ja katlamajas susiseid aurukatlad.

Ma ei tea, miks ma seda aurukatelde kraanide wisisemist nii kuulata tahtsin....

Kui ma nelja aastane olin ja ema alles elas, kussutas ta Wollit magama. See kussutamine oli nii ilus ja õrn, et ka mina tooli peal tukkuma jäin.

See tuli mulle meele seal wõrkkiigus. Katelde wissisemine jäi ikka tasasemaks, ent nagu ligemale tuli see hääl mulle.

Mul oli nii hea.... Tundsin korraga, et ma pole enam Heisleri aias.

Et olen ühe kõrge rohelise mäe peal ja minu ümber kaswawad mitu tuhat lille, punast lille....

Sirutasin käsa näälikeste järele. Ent seal lähenes mäe weerult üks hirmus loom....

See oli jõehobuse moodi elukas, jalad jämedad kui tammetüwid, lõua all rippus suur lott.

Temal olid pikad kollaste igemetega hambad ja jämeda pea kohta liig pisikesed silmad, ent need olid pruunid ja kiirgasid nagu usfil.

Ma tahtsin kisendada, ei saanud; ära jooksta, olin nagu maa külge kinni jäänud.

See kole loom tuli mu juure ja ma nägin selgesti ta laiu punaseid ninasõermeid, kust hõõgus tulist hinge mulle wastu nägu.

Ta tõukas mulle oma tömbi ninaga wastu rindu....

Hüüdsin sind, emake, appi ja ärkasin.

Olin kiigele magama jäänud....

Esimene asi, kus mu nelgi õis!

Ehk on Leenu-tädi, wõi koguni herra ise aias käinud.... Mind magamas näinud....

Haarasin õie järele. Aga kas tead, ema, mis oli mul rindas?

— Noh?

— Orsaohaka nupp....

— Kas tõesti?!

— Waata, kaks näppu alles werised....

Ema oli Anni jutustust suure põnewusega kuulanud. Nii palju polnud see tütarlaps iialgi kõnelenud. Ja nii surawalt, südamesse tungiwa tooniga.

Nüüd, unenäo lõppu ja ärkamist kuuldes, kahmis wana naisterahwas oma kasutütre nii kõwasti kaenlasse,

nagu kardaks ta, et keegi tuleb ja selle kalli lapsukese temalt ära kisub.

— Ma pean seda lugu siiski Arnoldile rääkima. See on nii iseäralik....

— Ei! Mitte seda, ema... Mina ei taha seda. Ei taha! Luba mulle ema, et waikid? — ütles Anni ärewusega.

— Hea küll! Ma luban, ent sinna tööle sa ei julge ometi enam minna?

— Üksi oleks kartnud. Leena tädi aga ütles, et homme paar plikat weel kitkuma wõtab. Seltsis on lõbus töötada.

Aga mis see unenägu tähendab? Kes pani mulle ohaka rinda?

- Ära räägi sellest enam. Külap mõni üleannetu inimene hiilis aida, tegi paha nalja...

— Aga ma kuulsin ka midagi, emake, siis kui ohaka ära wiskasin.

— Mida sa kuulsid?

— Üht hirmust naeru...

— Noh, see inimene muidugi hirwitas.

— Ei, ei! See ei olnud inimese hääl... See oli inetu kahin... Nii naerab küll wist kuriwaim...

— Ära nüüd räägi Anni! Ehmatasid. Tuli kõrwa ette. Midagi ei olnud.

Pugesid magama.

Terwel ööl ei saanud Anni und. Näpud kipitasid ohaka pistest Silme ette ilmus hirmus jõehobuse moodi elukas.

Alles koidu eel, kui Saare tuli koju öö-töölt, uinus tütarlaps rahutumasse unesse.

VI.

Hans Kuusneri keemiawabriku wärawa peal walgendas juba mitmendat päewa walge paberileht, mille peale kirjutatud oli, et wabrik töölisi wajab.

Iga hommikul wõeti uusi töölisi juure ja anti töö-juhatajate käsutada, kes sõelusid pooljookstes jaoskonnast-jaoskonda ja awaldasid tööliste tagasundimises enne kuulmatut energiat.

Wana Kuusner ise, keda enne ainult keskpäewa ajal wabrikus liikumas nähti, wiibis nüüd kogu päewa töökodades ja kontoris.

Wabrik oli tellimistega koormatud. Tuli kõik abinõud tarwitusele wõtta, et masinad müriseks wõimsamalt, et tööliste käed liiguks kiiremalt.

Inseneeridele, meistritele, oli Kuusner lubanud walmistatud töösaaduste pealt protsenti. Töölisi pidi peremehe juuresolek ergutama.

Seda teadis Kuusner wäga hästi. Kui tema warigi juba wabriku hoowis näha oli, käis nagu hirmu wärin töölistest läbi: — Wana Hans tuleb!

Wanemad töölised, kes wärawataha wiskamist enam kartsid kui oma hinge hukkaminekut, lõid siis käed niisuguse hooga töö külge, et herra rahule jääma pidi. See polnud aga nii.

Kuusner käis pikuti jaoskonna läbi ja põrutas enne wäljaminekut: — Meister ütleb, et te töö juures aega wiidate. Hoidke endid! Wedelejatel pole minu wabrikus kohta.

Kord lõuna ajal, kui Kuusner kontoris oma kabinettis istus, teatati et kolm töölist tema jutule soowiwad.

See teade mõjus Kuusneri peale erutawalt. Tema oli keeldunud isiklikult töölisi wastuwõtmast. Wiimased wõisid oma asju õiendada ülemmeistri ehk pea-inseneeri kaudu. Et nüüd tema poole pöörati, näitas et siin mitte mõne üksiku töölise palwega, waid kogu tööliste nõudmistega tegemist tuli teha.

Ta käskis töölised sisse lasta. Nendest oli üks noor sirge mees, puldanist riietes, mis wärwiga määritud.

Teised olid wanemad mehed, keda Kuusner näo järele tundis.

Noormees oli aga wabrikandile wõõras, mis sellega seletaw, et wärwide jaoskonnas töölised näokatetes töötawad.

— Mis te soowite? küsis Kuusner kõrki tooni wõttes.

Ta surus oma selja nahkse tugitooli wastu ja põristas sõrmega wastu laua äärt.

Wabrikant oli walget werd mees ja üle kuuekümne aasta wana.

Sellegi pärast asus tema palgedel terwise puna. Helesinised silmad hiilgasid pikkade kulmukarwade alt ja terawhuulelise suu ümber mängis alati pilkaw naeruwine, mis tuli iseäranis selgelt nähtawale, kui kõneles ta oma teenijate, ehk töölistega.

— Meie tuleme tööliste nimel, et teile mõnesuguseid nõudmisi ette panna, wastas noor tööline kõlawa häälega.

Kuusneri kulmud kiskusid kortsu.

Nii julgelt polnud temale weel ükski tööline esineda julenud. Tema oli harjunud kuulma ainult palweid, nägema kummardusi, kohmetanud kogelejaid. Nüüd seisab aga noor tööline sirgelt, kui küünal ja räägib nõudmistest!

— Kes teie olete? Kus jaoskonnas töötate? Nimi?

Wanemad töölised kogelesid midagi, Kuusner peatas neid. — Teid tunnen! Küsin seda noortmeest.

— Mina arwan, herra wabrikant, et see praegusel juhtumisel teile sugugi tarwilik pole teada, kus jaoskonnas ma töötan ja mis mu nimi on. Aga et see teid nähtawasti huwitab, siis wastan teie küsimuste peale: Olen wärwide jaoskonnas tööl ja minu nimi on Arnold Saare.

— Hm. Ja mida nõuate? Kes teid siia käskis tulla? pööras Kuusner kahe wanema töölise poole.

— Meie tulime oma jaoskonna tööliste wolitusel, herra direktor.

— Soo. Aga mina ei taha teid ega teie wolitajaid kuulda. On teil midagi öiendamist, siis minge peainseneeri poole.

Wabrikandi keha laskus ettepoole. Ta hakkas kirjutuslaual olewaid paberisi sorima.

— Teie ei taha siis tööliste nõudmisi kuulda, herra wabrikant? küsis Saare.

Kuusner kargas wihaselt püsti.

— Teil pole midagi nõuda! Saate aru, et ma teid üldse näha ega kuulda ei taha.... Käige oma nõudmistega kus....

— Meie lahkume, sõnas Saare pisut wärisewa häälega. — Aga teadke, herra wabrikant, et meie wäljakihutamine siit kabinetist kogu tööliste lahkumist wabrikust tähendab.

— Mis?! Teie tahate töölisi streigile äsitada. Arwate, et sellega mulle hirmu peale suudate ajada, ah, ah, haa.... Sarnast laulu olen ennemgi kuulnud. No mida teie õige seal nõuate? Laske kuulda. Minul on aega wähe.

— Pea nõudmine, algas Saare, käib tööpalga kõrgendamise kohta. Silmas pidades, et meil teiste wabrikutega wõrreldes kõige madalamad palgad, kuna töö-

olud kõigiti rängemad, nõuawad töölised 25 protsendilist palgakõrgendust.

— Soo! Kuusner tegi pliiatsiga kuhugile märkuse.— Edasi!

— Et töölisi ei sunnitaks ületunde tegema, sest keemia tööstuse kihwtitatud õhus on 10 tunniline töö juba küllalt terwist tappew. Kus tehnilistel nõuetel ületunnitöö paratamata tarwiline, seal olgu ületunni tasu 50 protsenti kõrgem harilikust töötunnist.

— Laske aga edasi!

— Et töö algaks määratud tunni ajal ja tööpäewa ei wenitataks meelega pikemaks, nagu siiamaale, kus sireen hommikuti mõni kord kümme minutit enne kella kuut töö algamiseks märku annab.

— On see kõik?

— Weel üks nõudmine, herra wabrikant: Töölised ei taha kauemini leppida sarnase toore ümberkäimisega, mis neile teie wabrikus meistrite ja kümnikute poolt osaks lastakse saada. Inimene, kes wiletsa palga eest töökallal higi....

— Küllalt, küllalt! segas Kuusner. Higist, waewast ja rakkuskätest olen ennegi liig rohkesti pikki lugusid kuulnud.... Jääme asja juure. Teie arwate siis, et ma need nõudmised täidan?

— Teie wõite oma heaksarwamise järele talitada.

— Soo! Sümpaatline noormees olete. Annate armulikult luba oma heaksarwamise järele talitada. Ahahaa! No kuulge siis: minge ütelge töölistele, et mina siin wabrikus peremees olen. Mina kõrgendan ja alandan tööpalku sel ajal ja sel määral, kuiwõrd see minu huwidega kokku käib.

Niisama jääb töö korraldamine minu asjaks.

Mis sellesse puutub, et minu ametnikud iga töölist herraks ei hüüa, siis ei wõi ma sinna midagi parata, sest ma pole mahti saanud selles küsimuses weel selgusele jõuda, kumb pool siin süüdi: kas töölised endid ametnik-

kude ees toorelt ülewal peawad, ehk ametnikud nendega toorelt ümberkäiwad.

See on kõik, mis teile ütelda wõin. Teinekord palun mind mitte sarnaste rumalustega tülitama tulla.— Jumalaga!

Töölised lahkusid kabinetist. Kusner süwenes töösse. Oma tööliste poolt ei oodanud ta mingisugust üllatust. Mõned töö seismapaneku katsed endistel aastatel olid temale selles mõttes kasulikudki olnud, et ta oma tööliste hulgast neil kordil rahutuma elemendi wõis wälja sõeluda ja teisi seda kibedamini kurnata.

Korraga hakkas wabriku sireen hüüdma, pikalt ja kaua.

Kuusner waatas kella. Ei olnud lõunaaeg weel mööda.—Mis see tähendab? küsis ta ülemmeistrilt, kes ärewusest punase näoga kabinetti tormas.

— Asi on halb, herra wabrikant!

— Mis on?

— Töölised lahkuwad wabrikust.

— Kas tõesti?!

— Waadake!

Kuusner kumardas akna äärele ja puna kadus ta näolt.

Wabriku hoow kihas töölistest. Nad liikusid parwes wärawa poole. Eesrinnas nooremad, tagapool arglikult wanad töölised, lähenes see meeste kogu. Wehklesid kätega, saatsid kontori akende poole wihaseid pilke.

Üldsest kärast polnud kuulda, mida selles segiwas massis kõneldi, sest ikka weel huikaw sireen ja aurukateldest wälja lastawa auru kohin lämmatas kõik üksikud hääled.

Wana wärawawaht ja wabriku politsei seisid kõrwuti wärawa kohal, tõrjusid kätega pealewajuwat inimeste lainet.

— Kuhu tormate, sõgedad? — Tagasi! Mina ei awa wärawaid. Herra on ise kontoris.... kisendas wärawawaht.

— Mis see wana totakas seal kraaksub? hõikasid noored töölised.

— Awa wäraw, kui jalgu ei taha jääda. Ja mis see wõmm seal wahib?!

— Tahab muidugi tööliste taskuid nuhkima hakata, hirwitati mitmelt poolt.

Keegi lükkas pulklised wärawad seljani ja streikijate read ruttasid uulitsale.

Kuusner seisis akna all nii kaua, kui kadusid läbi wärawate wiimased töölised, siis kargas wihaselt jalgu trampides ülemmeistri ette.

— Seda ei oleks pidanud ettetulema, minu herra!

— Mis mina wõisin teha...

— Teie oleks pidanud tööliste meeleolu tundma. Üksikuid äsjitajaid töölt tagandama. Mis maksab mulle praegusel ajal üks kaotatud töötund, kurat ja põrgu!

Kuusner kahmas kübara ja jooksis wabrikusse.

Meistrid ja kümnikud seisid suures hoowis hõredas salgas, nagu sõjapõgenejad, kes otsiwad ulualust tühjaks jäänud linna õudsete rusude keskel.

Jaoskondade uksed olid pärani ja tumedates ruumides lasusid masinate mürakad. Nende wahel ei liikunud inimese hingegi.

— Kõik läksid minema? küsis Kuusner meistritelt.

— Wiimane kui üks.

Wabrikant jooksis kontori poole tagasi.

Tundis nagu hirmu selle waikuse ees, mis walitses siin nõgistes hoonetes.

Tema sammud kajasid hoowi kiwidel waljude ja wastikute koppidena.

Hiigla korstnad puhtas suwises õhus näisid edasi liikuwat, õõtsuwat.

Kuusner tõmbas enese küüru nende hiigla sammaste all, mille suudest ei tõusnud enam suitsu rõngastki.

VII.

Juba keskpäewal oli ilm tuulne olnud. Õhtu eel pääsis aga lahti maru.

Tuul kiskus tänawatel wiimase tolmu ja puru, ning kandis selle keeritades õhku.

Männikus mühisesid oksad ja waigust lõhnawad tüwid kõmisesid, nagu oleksid õõnsad metalltulbad!

Meri paistis õõtsuwa mäena, mis läheneb hirmsa mürinaga, ähwardes oma alla matta kõik metsad ning maad.

Saare jõudis rannale, kus lained pahisesid kaugele üle liiwase kalda.

Nägi kaugel wohutawas woogus ülpiwat inimese pead, millest weeresid sagedasti üle lainteharjad.

Wahete wahel tuli weesoleja ülemine keha osa nähtawale, mis oli katteta.

— Tuhat ja tuline, see peab küll üks suur weesportlane olema, kes praegu meresse läheb! imestas Saare seismajäädes randa paisatud palgijõmika juure.

Ujuja hakkas kalda poole tulema. Kord lainete õõnsusesse kadudes, kord kõrgele mühisewasse wee murdesse kerkides, ligines ta ruttu.

Wiimaks ulatasid ta jalad põhja ja hüpates jooksis ujuja wee möllust oma riiete juure.

See oli alles noor, tedretähniline mees, nii peenikene ja kõhn, et ribikondid nagu pärgad kaugele näha olid.

— Teil peab keha karastamine küll möödapääsemata tarwiduseks saanud olema, et sarnase moruga supeluse ette wõtate? tegi Saare juttu, kui lähenes riidesse panejale.

— Ah! Seltsimees Saare. Tere, tere! wastas see.

— Teie tunnete mind! Ma küll ei mäleta...

— No-noh! Olin Heisleri meeste esitaja wiimasel koosolekul.

— Jah, nüüd tuleb meele. Teie olete Heisleri juurest see lukusepp....

— Lehtroos.

— Nii. Kuidas lood teie pool on?

Halwad. Koosolekut poole korda läinud ära pidada. Üksikud oleks nõus paari rublaga streikijaid toetama, mis see aitab....

— Iga kopik on kallis, seltsimees, sest see kindlustab meie wõidu lootust.

Katsuge töölistele südame peale panna, et igaüks streikijate toetuseks ühe päewa palga ohwerdaks. Mõned wabrikud on selle kiiduwäärt, teoga juba oma ühistunnet seltsimeeste wastu awaldanud.

Mõlemad sammusid metsa, kus jäid ühe põõsastest piiratud platsikese peal ootama.

Warsti ilmusid sinna weel kümmekond Kuusneri töölist.

Tulijate näod olid tõsised ja roidunult langesid nad murule.

— Kui asi nii areneb, oleme mängu kaotanud, ütles üks wanematest streigikomitee liikmetest.

Töölised ei tunne küsimuse tõsidust.

Pühapäewal otsustasime koosoleku ära pidada. Kokku tulid ainult paarkümmend meest. Nooremad rändawad roheliseskäijate kildus. Lööwad tantsu. Wanemad ei hooli midagi sellest, mis neile südame peale oleme pannud: raiskawad oma raha natukese wiina peale, kuna nüüd ometi äärmiselt kokkuhoidma peaks.

— Nii kergelt töölistejuhil just pessimistliseks ei maksaks jääda, wõttis Saare sõna, kargas aga kohe püsti, sest iseäraline müdin oli läbi tormi mühina temale kõrwu kostnud.

— Strashnikud! Meie oleme äraantud... Põgenege! kus keegi saab.

Mehed jooksid laiali, ent hilja oli juba. Strashnikud piirasid neid ümber.

Ainult Lehtroos libistas ennast kui angerjas mõõgameeste käte wahelt metsa.

* *
*

Mehed wiidi salapolitsei ruumidesse, kus peale esimest ülekuulamist eraldati teistest Saare.

Ta paigutati wäikesesse ruumi, kus oli laes tugew raudkonks ja nurgas wärwimata laudest kapi.

Warsti ilmus kole paks mundris mees, kollane rewolwri tupp puusas ja mingisugused paberid peos.

Teda saatsid kaks salapolitsei agenti.

Mundrimees asetus wäikese laua taha, käratas puudulises Eesti keeles Saare poole:

— Astu lähemale!

Saare läks ülekuulaja laua ette.

— Miks tulid Peterburist siia?

— Tööd otsima. Peale selle oli igatsus ammugi kodumaale asuda.

— Waletad! Tean mis otstarbeks siia sõitsid. Oled sotsialdemokraat.

— Ma ei tea mis see sõna tähendab, ütles Saare kohtlast nägu tehes!

— Heh--ee! Wõi tema ei tea. Küsin weel: kas oled sotsialdemokraat ja kes on Wenemaa sotsialdemokraatlise tööliste partei osakonna tegewad liikmed?

Mundrimees surus oma ränga kere wastu laua serwa ja wahtis pullis silmil ülekuulatawale näkku.

— Mitte midagi ei saa ma aru...

— Noh siis peame sinu arusaamist pisut ergutama, tähendas pagunimees pilkliselt ja andis agentidele märku. Neist awas teine nurgas olewa kapi ukse, kust paistsid mitmesugused pihid, konksud ja nööri wihid.

— Teie tahate mind piinata... ütles Saare kahwatades. Mis õigusega seda teete. Mina protesteerin...

— Wait! Tahad nüüd wastata? Tunnista, siis jätame su hirmutamata.

— Nende küsimuste peale pole mul midagi wastata ja hirmutada teie mind ei suuda.

— Eks waatame... Tooge „kruwid!" Agent tõi ühe neljakandilise riistapuu, millel neli auku sees, rattad ja wänt külges.

Saare parema käe sõrmed suruti selle aparadi aukudesse ja agent keeras wändast.

Kohe tungisid aukudes olewad raudkilud piinatawa küüne päradesse.

— Noh kuidas maitseb? irwitas ülekuulaja. — Kas tunnistad oma seltsimehed üles?

Saare silmad leegitsesid wiha ja põlgtuse tules. — Teil on sotsialdemokraatidest sootu wale arwamine, kui usute, et nad oma seltsimeeste äraandjaks saawad, kähistas ta piinajale näkku.

— Eks näe. Siis oledki selle äraneetud partei liige. Ilus. Pitsitage poissi weel pisut ja meil on terwe riigi õõnistajate pesakond käes.

Raud hammaste wahel läksid esite sõrmeküüned kirtsudes lõhki, pärast sõrmeotsad.

Saare nägu oli walge kui lina, ent ühtegi walu awaldust üle ta huulte ei tulnud.

„Kruwid" pandi kappi tagasi.

— Tahad nüüd tunnistada? küsis ülem, paberossi süüdates.

— Mitte sõna ei wasta enam. Teie timukad.... wastas Saare hambaid kokku pigistades.

Piinajad haarasid nüüd märguandmise peale oma

ohwri käe wartest kinni ja pidasid teda paigal, kuna ülem põlewa paberossi otsa temale wastu palet surus.

Hõõguwa tubaka süsi põletas surisedes ihu.

— Kas tunnistad?

Piinatu waikis.

— Tõmmake ta konksu!

Nüüd wõtsid agendid kapist nööri mida wiskasid laes olewast konksust läbi.

Saarel tõmmati riided maha.

Uus terawa keermetega nöör seoti temal kaenla alt läbi, siis tõmmati ta rippuma.

— Nüüd laseme sind paar tundi kõlkuda, seletas ülem, ja kui su keelepaelad selle aja sees lahti ei lähe, siis põletame su päkad punase rauaga söeks.

Piinajad läksid nüüd teise tuppa, kus oli ennegi salapolitseinikke, kes lärmitsesid kellegi arreteeritud uulitsa naisterahwa ümber.

Saare kannatas hirmust kehalist walu. Nöör lõikas sügawalt ihusse — ja takistas were ringjooksu. Suure waewaga suutis ta hingata; süda peksis metsikult ja kõrwad kohisesid.

Aeg-ajalt awanes uks ja paksu ülema kõrisew hääl küsis:

— Tunnistad?

Mitte wastust saades wirutas ta ukse kinni.

Kui kaua Saare konksus kõlkus, ei mäletanud ta hommikul enam.

Ta teadis ainult, et oli minestusse langenud ja peale selle ärkanud teises toas.

Kuuma rauaga piinamine oli ära jäätud. Teda wiidi hommikust poolt ööd eelurimise wangimaija.

VIII.

Peale juhtide wangistamist sattusid streikijad töölised segadusse, nagu lambakari.

Perekonna mehed kannatasid kibedat puudust.

Raha oli otsas ja poodidest ei antud enam toiduaineid wõlgu.

Kodus ei tahtnud keegi wiibida, sest nutsid näljatsed lapsed ja naise hädaldamine ajas perekonna toitja meele mõrudaks.

Wara hommikuti hiiliti siis plangu äärt mööda wabriku wärawasse, kus wärawawahiga töö algamisest ääriweeri mööda juttu tehti.

Wana truu wabriku teener ajas siis pea uhkelt selga ja kõneles:

— Mis minule sellest räägite. Ma tea sellest muud midagi, kui seda, et peainseneer Peterburisse sõitis töölisi tooma. Nii pea kui wenelased siin, läheb töö lahti. Kuusneri herra jutu järele streikijaid töölisi enam tööle ei wõeta. — Kes käskis teid wabrikust wälja joosta.

See oli kurb teade wana töölistele. Maha rõhutult ruttasid tuttawate tööliste poole, kus kõnelesid ühte ja seda sama:— Tulewa nädalal tulewad wene töölised; meid enam tagasi ei wõeta....

— Seda oleme ise endale kätte mänginud, seletasid need, kes algusest peale streigi wastu olid.

— Sügis käes, kuhu sa nüüd lähed. Näri kas wõi kiwa uulitsal.

Siis juhtus nii, et meister nagu pool kogemata mõne töölisega kusagil kokku juhtus ja naerusel näol küsis, kaua need töölised õige pühi mõtlewad pidada.

Töölised wastasid, et ega nendelgi enam isu tööta lonkida pole, aga kuhu minna, kui tööle ei wõeta.

Meistri arwates polnud see asi nii hull. Tema ütleb herrade ees hea sõna, pole muud kui tulgu aga tööle.

Warsti hakkaski hommikuti wabriku jalgwäraw krääksuma ja kühmus inimeste kogud lipsasid sissepoole plangu.

Nooremad töölised, kes streiki tööliste wõiduga lõpetada lootsid, panid wäga imeks, kui ühel ilusal päewal kaks Kuusneri wabriku korstent suitsu pilwi õhku puhuma hakkasid.

Tahtsid streigimurdjaid wabrikust wälja kihutama minna, aga ratsastrashnikud ajasid kõiki wabriku lähedusest minema, kellel sinna asja ei olnud.

— Mis meie asigi aitab, kui teised kogu selle supi ära solkinud, siunasid noored ja asusid tööle.

Aga kibedamaks tehti töötingimised, kui nad enne olid.

Wabrikant Kuusner, kes wihast wälkuwate silmega töökodades ringi uitas, pidas ennast tööliste wastu karedamalt ülewal, kui orjaaegne mõisa opmann.

Tööliste trahwimised ja lahtilaskmised olid igapäewased asjad.

Suures wabrikus mürisesid masinad hoogsamalt, kui kunagi enne. Töölised, waiksed, läbi kurnatud, panid oma wiimase jõu natukese wälja, et täita oma kareda käskija ja leiwawanema põhjatut kukkurt.

IX.

Anni polnud omas lühikeses eas õnnelikke päiwi näinud.

Peale isa surma tundus elu temale wäärtuseta olewat. Ei suutnud aastad unustuse hõlma matta seda pilti, mis tütarlaps selle hirmsa õnnetuse puhul nägi, mis röövis temalt armastaja isa.

See walu, mis teda haua ääref waldas, oli rindus küll wähenenud, ent mitte kadunud.

Siis kadus Arnold. See wana ema pisarateta nutt ja ohkamine uneta öödel lõikas Annile südamesse.

Nad mõlemad teadsid, mis saatuse osalisekş noormees wõis saada. Nad mõlemad teadsid, et iga töölistejuht, kes sattus tsaari sulaste küüsi, enam iialgi päewa walgust ei näe.

Ja kõweramaks langes Saare ema wana kogu.

Polnud temal enam poega ega meest... Ta oli üksi, kui pehtinud känd põllumaal, kellel polnud muud troosti kui see noor tütarlaps, kes sirgus wärske wõsana tema kõrwal.

See wõsake pidi aga kängu jääma, kui langes kahe inimese ülewelpidamise mure tema noorte õladele.

Sellepärast igatses Saare- ema surra.

Kellel on weel kasu temast. Kellele ta elab, kui need, kes tema südamele lähedal olid, surmale pühendatud on...

Ta awaldas oma elutüdimust nii warjamatult, et Anni wana emakese südame walu täiesti mõistis ja selle pärast wäga kurwastas.

— Wähemasti minu pärast pead elama, hea emake. Mul pole ju ka peale sinu ühtki inimest, kelle süüle wõiks pea panna. Isegi mu wäikesed wennakesed on kaugel ära. Mina tahan teenida ja sinu eest hoolitseda nii kaua kui Arnold wabaks saab... Tema peab wabaks saama. Mu süda tunnistab seda...

— Oh laps! Su ilusad lootused teewad mu südame kergemaks...

Ent kas ma teda weel näha saan... Tema häält kuulda...

Nii saatsid nad oma päiwi mures ja leinas mööda.

Anni käis Heisleri juures tööl. Suwel töötas aias, talwel aitas Leena-tädit toas.

Teda toideti hästi ja anti õhtuti ka leiwakanikas koju wiia.

Ülespidamise mure oli küll kõrwaldatud, ent hingerahu tütarlaps maitsta ei saanud.

Ta teadis, et teenis inimest, kelle wabrikus töötades kaotas tema isa oma elu.

Wabrikandil ei wõinud selles õnnetuses küll otsekoheses mõttes süüdi olla, ent Anni süda lõi sellegipärast iga kord külmaks, kui wana Kuusneri poja juures nägi.

Ta oli kõige nende pidude ja priiskamiste pealtnägijaks, mis direktori majas toime pandi.

Ta nägi seda toredust ja küllust, mis ümbritses neid igal sammul, kellel olid wabrikud, kus töötasid kurnatud inimesed, ilma et neil kodus oleks olnud õiget kõhutäit süüa.

Anni ei oleks ühte tundigi siin teeninud. Ta wihkas neid inimesi, eestkätt wana Kuusneri ja tema paksukehalist poega.

Temal aga ei olnud kuhugile minna, sest wabrikus töötades poleks tema saanud nii palju palka, mis oleks wõimaldanud ennast ja kasuema toita ning korteri eest maksta.

Peale selle pidas Annit üks hoopis iseäraline asjaolu siin kinni.

Kui töölise laps, oli ta austama õppinud selle seisuse liikmeid, kelle hulkas oli ta üles kaswanud.

Tema isa, kui wana rewulutsionäär, oli temale jutustanud pikki lugusid sellest, millise wisadusega mitmed sotsialistid töörahwa õiguste eest on wõidelnud.

Isiklikult oli ta tundma õppinud seda ohwrimeelt, mida Arnold oma saatuseosaliste parema käekäigu kättewõtmiseks oli üles näidanud.

Tõepoolest koondus Anni sümpaatia kõige suuremal määral Arnoldile.

Selles nooresmehes arwas ta nägema tõsist tööliste juhti, kes teiste wiletsuste pärast tõsiselt kannatas, ehk küll polnud ise paremas seisukorras.

Tema oli mees, kes suutis tuhandeid elustada; tema oskas sidemeid luua nende hõredaks jäänud wõitlejate wahel, keda wägiwald weel polnud jõudnud heita oma põhjatusse hauda.

Anni tundis ennast kohustatud olewat osaltki seda tühja kohta täitma, mis Arnoldi wangistamise järele tööliste ridadesse jäänud.

Siin majas arwas tema esiotsa sell põhjusel teenistuse jatkamise soowitawaks, et julgem tööliste organiseerimise tööst osa wõtta.

Temast, kui wabriku direktori toatüdrukust, ei wõinud ju keegi arwata, et temal tegemist on töölistega.

Aga raske oli jääda siia maija... Tema pidi liikuma inimeste hulgas, kellel südamete asemel näisid olema kiwid.

Anni mõistis Saksa keelt, ilma et sellest tema peremees oleks teadnud.

Selle läbi sai ta teada, et wana Kuusner Arnoldi ära andis ja oma pojalegi soowitas wabrikust neid töölisi kõrwaldada, kellest teistele eestwedajaid loota.

Tütarlaps sai aru, et wabrikandid ilma mingisuguse halastuseta töölisi hukka saatsid, et selle läbi päästa oma taskuhuwisid.

Wana Kuusner kurtis mitu korda, et lõhkeainete jaoskonna õhku lendamise läbi tema suurt rahalist kahju saanud, kuna ta aga neist töölistest, kes selle õnnetuse juures oma elu kaotasid, ilmaski poolt sõnagi ei kõnelenud.

Ei. Need mehed ei wõtnud töölisi inimestena.

See noor töölise laps lootis aga, et need tuhanded, kes seal ääside ees taowad, peawad üleskord wõitjatena ilmakorra uueks looma.

Ta tahtis selleks kaasa aidata. See uus tundmus, mis teda waldas, oli wõitlusetung, kättemaksu iha...

X.

1915 aasta sügis oli kätte jõudnud. Heisleri wabrik oli sõjatööstuse peale üle läinud ja suured riigitellimised olid täita, mille peale maksti wabrikule mitmed miljonid juba ette.

Aktsionääride, nende hulgas ka direktor Kuusneri, näod särasid rõõmust. Töölised olid erakordse surwe alla painutatud. Nendega wõisid herrased nüüd mängida täiesti oma huwide kohaselt.

Kes sõnakese wastu rääkis, see saadeti sõjawäe ülema juure, kus suruti mees sinelisse ja sõit läks sõjariinile.

Wabriku hoowi peale kogunesid terwed metallimäed. Masinad mürisesid wahetpidamata ja walumajas wurisesid sulatisahjud, saates enda tulistest keredest wälja sulatisjõgesid, mis juhiti maapõues olewatesse wormidesse.

Oli töölisi, kes ei teadnud enam millal äri ehk pühapäew, millal päew ehk öö.

Nad ripnesid roidunult masinate külges, tassisid rauda ja togusid katlamajas, kuni kaotasid kõrwakuulmise.

Anni nägi neid mõni kord läbi akna. Nägi, et nende tahmunud nägudes polnud enam ainumastki lootuse säbet.

Need olid tuimunud tööorjad, kellel polnud enam muud meeles, kui kehwalt kaetud söögi laud ja magamisase....

Ta nägi noort wene lipnikku kes oli määratud sõja tööstuse ülewaatajaks, kuidas see uhkelt wabriku hoowis liikus, hõbedased wöödid siniste kott pükstel.

See poisikne lõi mitme töölise nähes, walumaja töölisele wastu nägu ja jatkas rahulikult oma ringkäiku töökodades.

Kus olid töölised? Miks ei tormanud tuhanded kõrki tsaari sulast pihuks tallama....

Kas tõesti proletariaat jõuetu ussina oli põrmu sõtkutud....

Anni ei suutnud enam siin teenida. Ära tahtis põgeneda.... Juba homme päew.... Töökotta, nende õnnetute hulka, keda ennekuulmata kombel rõhuti. Nende wiletsusi jagama.... Neid orja unest äratama.

Söögitoast kostis sakste lärm ja taldrekute kolin.

Direktoril oli palju wõeraid. Annil oli wastik ligineda selle priiskajate hulgale.

Kui wene lipnik oma käe tõstis, et direktori naeru saatel toatüdruku lõuga näpistada, ehmatas Anni nii, et pidi maha pillama kandiku. Pärast wõttis meeletu wiha ja wastikuse tunne temast wõitu.

Nuuksudes läks ta kööki, kus wana Leena ees wabandas haigusega ja palus wiimast oma asemel wõõraid passima minna.

Ta läks aeda, kus wäsinult langes pingile.

Oli augusti kuu öö ja õige pime. Tuul lõristas sireli lehti ja rohi põõsaste all kohises saladuslikult.

Anni istus kaua, kuni öösene jahedus pani ta keha wärisema.

Kõndis korra akende alt läbi. Saalis räuskasid weel joobnud külalised ja direktor, kes ennast suureks laulumeheks pidas, kandis teistele üht nilbe sisulist salmikest ette.

Tema lame hääl kõmises kaugele; niikaugele, et Anni ei pääsenud sellest wastikust mörisemisest ka siis, kui põgenes wiimasesse rohtaia nurka.

Temal tuli meele unenägu, mida siin paari aasta eest wõrkkiiges nägi.

Naeratas. Ei tunnud hirmu. Mis tarwis unes ilmunud koledust karta, kui ilmsi asju küllalt näha, mis panewad südame wärisema...

Mis tarwis ööpimedust karta, kui töörahwas waewleb zudsemas orjaöös...

Kellegi rasked sammud tulid liiwasel teel rägisedes kuuldawale.

Anni waatas tagasi ja ta jalad jäid ehmatuse pärast maa külge kinni. — Direktor!

Põgeneda polnud wõimalik sest saks oli tema walget bluusi juba näinud.

Waarudes ühist tee äärest teise ja segaseid sõnu ligines joobnud mees.

— Ah—haa tuikene! Lendasid toast ära... Hakkasid lipnikku wist armastama — mis? Kas mina sulle midagi ei ole? Leenal on liig pikk nina. Sina aga nagu öieke minu akna all... Tule anna mulle üks musu...

— Laske mind minna, herra direktor, hüüdis Anni, teelt rohusse taganedes.

Joobnu lai keha oli aga igal pool tema ees.

— Oh—oo... oh—ooo! Tahab ära lipata... Aga näe! Mina mees pean kinni... Ah sa pisike hiireke... Kuss kuss! ole wait... Ega ma sind murra...

Anni tahtis direktorist mööda karata. See haaras aga järsku tema käewarre oma higiste köppade wahele.

Tütarlapse suust ei tulnud hirmu mõjul wähematki häält kuuldawale.

Temal oli tundmus, nagu oleks niiske nilwane madu mässinud oma looklewa keha ta käewarre ümber.

Kõiki jõudu kokku wõttes taganes ta wabrikupoolse plangu poole.

Direktori määratu suur kogu rippus ta käe otsas. Ta lottis lõuaga nägu oli Annile nii ligi, et wiimane tandis palawat hingeauru oma otsaesisel.

Kiusaja silmad hiilgasid läbi pimeduse ja ta lõi oma samba taolised jalad toena ettepoole, et oleks wõimalik tüdrukut paigale sundida.

Siin hirmuga wõideldes tuli Annile meele unes nähtud jõe hobuse taoline elukas ja uue jõuga püüdis ta ennast wabastada.

— Mis sa nüüd sipled.... Kuhu mind wead? Lahti sind ikkagi ei lase.... Sarnast linnukest on harwa minu aias lendamas, mh.... mh.... õõ.... kähistas direktor, kelles pehmet tütarlapse keha käperdades kirg leekele lõi.

Jõudsid rabeledes planguni ja Anni rõhus seljaga wastu jalgwärawat. See kargas lahti ning mõlemad langesid wabriku hoowi.

Tütarlapse jõud oli otsas, aga teades ennast tööliste lähedal olewat, tõusis temas julgus. — Appi, appi! kõlas wärisew hääl läbi õhu, enne kui kiusaja räpane käsi suutis katta hingeldawat suud.

Häkitselt tundis direktor kellegi raudseid sõrmi ümber oma kõri ja ta wisati tüdrukust eemale.

Kui ajas enese jalule, nägi kõhaetut töölist, kes seisis wäljakutsuwalt ta ees.

— Ah sina.... Kes oled? Lasen sind öõwahti uulitsale wisata.... Kas tead.... mina olen Heisleri wabriku direktor Kuusner.... äh....

— Ja mina samase wabriku malmisulataja Brant—ah?

Mehed seisid pimeduses wastamisi. Üks sirgelt kui teras tulp, teine jalgel waarudes ja wiha pärast ähkides.

Kord tegi direktor liigutuse, nagu tahaks ta töölise kallale tormata, muutis aga kohe oma otsust ja pilklikselt jõrises.—Tead mees, mis see nali sulle maksma läheb—ah? Homme sõidad sinna, kus ei paista päike.... Kus pole enam wõimalik ümber hulkuda ega oma peremehele

ninasse karata. Kasi nüüd mu silmist! Ja sina tüdruk, tee et tuppa saad!

— Tüdruk jääb minu kaitse alla. Tule, laps! Hoia sarnasest wampiirist kui tulest eemale, kuni meie nad taltsaks teeme.

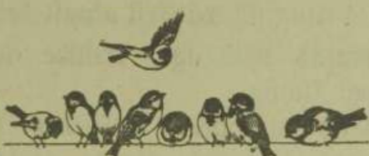
Brant wõttis Anni käe kõrwale ja läks minema.

Ta oli ületunni tööl olnud ja nüüd koju minnes, kuulnud appihüüdu.

Brant oli õnnelik, et tütarlapsele õigel ajal appi jõudis, ehk küll ise teadis, et täna öösel wiimast korda Heisleri wabriku wärawate wahelt läbi läheb.

Juhtumine oli direktorit kainestanud. Ta seisis puhk aega wihaselt nohisedes paigal, siis astus kirudes aeda tagasi.

— Näe, mis rumalusega maha sain.... Ajan plika peale jahti. Kui see kisa wälja läheb—kurat! Lipnik peab mind aitama wanameest ja plikat waiksesse kohta toimetada....

XI.

Wangi korkad olid ilma akendeta. Ainult pool pimeda koridori pool olid augud, millel risti rauad ees.

Korgaste ees kõndis wangiwaht ja ootas haigutades wahetust.

Ta silmitses terawasti läbi raude korgastesse, kus hakkasid hommikust liikuma wahialused.

Need olid habemesse kaswanud metsikud kogud, kes surusid oma mulla karwalised näod wastu raudu, et näha walguse kiiri, mis tungisid wäiksest aknast koridori hämarusse.

Waht hirmutas neid aga trellide tagast kaugemale wibutades wõtme kimpu.

Nad tõmbasid sasis pead ümisedes tagasi ja küürutasid kongi nurgas luitunud õlgede peal nagu metsloomad, kellele talgutaja löönud puuri worwade wahelt nina pihta.

Kõige pimedamas, paari küünra laiuses korkas istusid kaks wangi, kelleist wanem wahetpidamata oigas ja kisendas.

Waht awas wihaselt kongi ukse.

— Kui sa, wana Brant, omi lõugi koomale ei tõmba, siis taon sulle wõtme kimbu kõrisse!

Wang ajas ennese istukile, kisendas.

— Õpetajat! õpetajat tooge, saate aru! Surmamõistetul on waimulik saatjaks; mind tahate aga surra lasta, ilma et ma oma patle saaksin pihtida.

— Põrgu lähed sellegi pärast. Pastor tuleb kell üheksa; seni hoia, et sa oma röökimisega teiste rahu ei riku, ütles waht uſt kinni lüües.

Peale selle jäi kongis waikſemaks.

Punkt kell üheksa tõmmati wangimaja wälisukſe taga kella ja wärawa waht lükkas neljanurgelise lapi, mis ukſe sees lahti.

Tänawal seisis woorimees, ukſe taga ootas õpetaja.

Waht, kellele waimuliku tulekut ette teatatud, awas ukſe.

— Ülema abi ootab teid kantseleis, teatas ta, õpetaja ees kummardades.

Õpetaja sammus aeglaselt kantseleisse, kus istus wangimaja ülema abi.

— Ah, seal teie olete, õpetaja herra! Tülitasime warasel tunnil.

— Kui Issand üht eksinud hinge kutsub, siis on minu kohus kas wõi süda ööse tulla. Tülitamisest ei wõi siin juttugi olla, wastas õpetaja tõsiselt.

— Hea küll. Ma juhatan teid haige juure. Olge heaks, astuge mu järele!

Ülem wiis õpetaja teatud kongi ette, kus käskis wahti awada ukſe.

— Soowite wangidega üksi olla, ehk pean wahi kutsuma? Need poisid on mõnikord metsikud?

— Jehowa on mu kepp ja sau, wastas õpetaja. Ma ei usu, et wangid mu pühalikku talitust segawad ja nii ei maksa teil ennast ega wahti tülitada.

— Heaküll. See waht jääb ukſe taha. Wajate abi, siis hüüdke.

Ülem läks kantseleisse tagasi, kuna õpetaja kongi astus, kus ei näinud ta esiotsa mitte midagi.

Kui silmad pimedusega harjusid, nägi ta oma ees üht küllakil lamewat inimese kogu ja teist, kes istus nurgas.

— Kas sina, armas ristiwend tahad teele astuda, mis wiib sind wälja kõigist maapealsest hädast ja wiletsusest? küsis õpetaja.

— Jah, õpetaja herra. Mul on küll sarnane aimdus, et mu patune kere siin koopas warsti külmaks jääb.

— Ja tahad oma hingekarjasele kõik oma patud üles tunnistada, et ma wõiksin palwetada sinu hinge eest?

Wang istus põrandal ja pööras oma wahakarwa näo õpetaja poole.

— Minu patutunnistus on lühikene. Kõige elu aja olen elanud kui tõsine Kristuse järelekäija. Pole olnud mul iial kahte kuube; pole iial kandnud mu söögilaud nii palju toitu, et oleksin saanud söönuks.

Kus iganes tugew nõrgemat rõhus, seal astusin wiimase kaitseks wälja. Selle süü pärast weeti mind siia pimedasse kongi ja mu naine, mu wäikene poeg, tõugati wiletsusse...

Ma ei palu teilt, õpetaja herra, jumala, waid inimese s. o. teie isiklist armu....

Wangi hääl muutus sosinaks.

— Teie liigute wabaduses. Teil on see kerge. Minge mu korterisse ja ütelge selle poisikesele, kes on mu kõige kallim wara, et tema õnnetu isa on elawalt maha maetud, ent mõtleb alati tema peale.... Tooge mulle sõna, kui jälle siia tulete, kas elab mu laps weel, kas on temal weel tükikene leiba.

Kas lubate seda õpetaja herra?

Ma ootan teid pimedatel öödel.... Ma ootan, kui kuulen inimese sammude kaja mu piinakambri läheduses?

— Sinu patu tunnistus on diglane ja tuleb südamest, armas hing.

Kuule siis ka jumalasulase armu kuulutust, rääkis õpetaja pühalikult.

— Elas suur ja wägew kuningas. Tema riik oli suur ja rahwa arw, kelle üle see kuningas walitses, ulatas üle saja miljoni.

See kuningas laskis heita tuhandeid wangi ja miljonid wiidi sõjaliinile....

Nurgast kuuldus ahelate kõlin. Noorem wang lähenes nii kaugele kui kütked lubasid.

Tema walges näos wälkusid auku wajunud silmad ja huuled liikusid nagu ahmides õhku.

Õpetaja jatkas.

— Selle kuninga sõjawäed langesid Karpatide lumistel kõrgustikkudel.

Tema rahwas, kes kannatab nälga, on ärewuses. Töölised on üle riigi liitunud. Need kujutawad süsimusta äiksepilwet, kust iga silmapilk kostab mürin, mis põrutab pihuks ja põrmuks kurja kuninga trooni....

Siis awanewad wangikodade raudsed uksed, siis tõstab rõhutud rahwas wõidu lippu ja sina, armas wend, wõid oma pojakese põlwele wõtta.

Mõlemad wangid olid imestuse pärast keeletud. Sarnast armuõpetust polnud nemad waimuliku mehe suust oodanud.

Aega polnud aga imestuse awaldamiseks.

Õpetaja raputas südamlikult mõlemi wangi kätt. Kumardas nende kõrwa juure: — Mina olen Lehtroos. Lootke kõige paremat. Paari kuu pärast kumab koit.... Jumalaga.

Ta kadus kiiresti kongist.

— Mis see oli, Saare? küsis Brant ennast jalule ajades.

— Nägime wist ilusat und.... sõnas noor wang nagu iseenesele.

Siis kõlisesid ahelad ja wangid langesid üksteisele kaela. Üle nende palgede weeresid kuumad tänu ja rõõmu pisarad.

Lõuna ajal sõi Brant oma toidu portsjoni ahnelt ära.

— Näh! imestas waht. — Hommikul oli surm suu ääres, nüüd sööb leiwa wiimse raasukeseni nahka. Kas papi wiin-leib nii su südant kosutas?

— Jah, see papp pani mu närtsinud südame uue jõuga tuksuma.

Surmast pole nüüd enam juttugi, waid elust... Elust!

Waht raputas imestades pead ja läks tühjaks joodud weekruukidega minema.

XII.

Peale selle, kui Brant wangistati, ei julenud Anni kodus wiibida. Tema oli kindel, et noor Kuusner ka tema wangitorni heitmiseks samme astub ja Anni arwamine polnud selles suhtes mitte ekslik.

Juba mitu ööd olid nuuskurid Saare ema tülitamas käinud.

Wana naisterahwas oli nüüd päris üksi ja kurwemaid päiwi ei olnud tema oma waewalises elus enne mööda saatnud kui nüüd.

Ta waatas õhtuti loojaminewat päikest ja igatses surra.

Surra siin külmas toakeses, nagu arwas ta otsalõpepnud olewat wangi korkas oma meest ja poega.

Anni oli ennemalt teda salamahti waatamas käinud, nüüd oli tema kadunud juba mitu päewa.

Wist oli ka tema kuhugile müüride taha maetud...

Ühel õhtul kuulis emake ukse taga koputamist.

Ta awas ukse, laskis sisse sirge kaswuga nooremehe, kes ust hoolega oma järele riiwi lükates küsis:

— Kas siin elab Saare-ema?

— See ma olen.

— Ma käisin Arnoldi juures...

— Mis? Teie käisite... Kes teie olete? Ah nüüd mäletan: olete see noormees, kes kord enne juba Anniga siin käis?

— Jah. Lehtroos on mu nimi.

— Teie nägite mu poega?

— Jah. Käisin wangimajas waimuliku riideis. Olen ju nii pastor Martsoni nägu.

Lehtroos jutustas oma wangimajas käimise loo ära. Kokkupandud kätel kuulas emake. Nagu nõrk rõõmujoon ilmus ta mulla karwa'isele näole.

See oli rõõmu sõnum wana inimese murtud südamele. Olgugi ta wangis. Olgugi ta raudus; aga teadmine, et poeg alles elus, oli trööstiw.

— Kas Arnold ka nende hulka on arwatud, keda käesolewal nädalal Siberisse saadetakse? küsis Saare ema.

Lehtroos ehmatas.

— Kuidas? Siberisse... Kes ütles teile seda?

— Annil olid selle üle kindlad teated.

Lehtroos oli puhk aega mõttes. Siis hakkas järsku ukse poole minema.

— Mina wabastan teda. Ole julge, emake. Neil ei pea korda minema su poega külmale maale wiia...

Noormees kadus toast. Ta läks kiiresti raudtee jaama poole. Jooksis üle raudtee ülesõidu koha ja puges tagawara roobastel seiswate wagunite wahele.

Ühe musta waguni juures, millel wäiksed raudrestidega üle löödud aknad, peatas Lehtroos.

Ronis trepile ja kobas pimedas waguni uste lukkude kallal.

— Oh—oh! Heisleri wabriku töö. Õigem, oma kätetöö, ümises hea meelega lukusepp.

Läks koju, kus wiibis ja tagus oma töölaua ääres terwe öö. Hommikul saatis meistrile sõna, et temal haiguse pärast wõimata tööle ilmuda.

* * *

Öösine Peterburi poole minew rong seisis jaama hoone ees. Wangide wagun oli haagitud just weduri järge kuna järgmisse wagunisse kümmekond soldatit oli paigutatud, kes määratud wangide saatjaiks.

Wangid toodi sõjawäe patrulli wahel läbi Nunne tänawa jaama.

Neid oli üle kahekümne mehe; kõik paariwiisi raudu pandud.

Kõige ees käisid Brant ja Saare.

Esimene nõrgal sammul, rõhutud olekus; teine aga julgelt ja sirgelt.

Saare teadis, kui raske oli praegune teekäik tema enesele, kui raske tema õnnetumatele seltsilistele....

Kui näeks weel eemaltki omakseid.... Saaks korraks silmi waadata lastele, kes jääwad maha ilma isa armuta, leiwata....

Tänawad olid aga inimestest tühjad. Jaama hoone ees ei lasknud soldatid ühtki inimest wangidele ligi.

Neid wiidi läbi raudaia jaama esisele.

Enne kui Saare astus waguni trepile, waatas ta linna poole.

Ta nägi üksikut naisterahwast, raudaia taga, kelle sõrmed hoidsid kramplikult kolmeharalistest raudwarwade otsadest kinni.

See oli noor ilus nägu, mis elektriwalguses nüüd selgesti nähtawale tuli, aga walge kui kriit.

Ta peast oli langenud kate ja tuul sasis tema tumedaid juukseid.

— Kes on see noor naisterahwas? küsis Saare, Brantile kõrwa sosistades. Ma nagu oleks seda nägu kusagil näinud.

Brant waatas ringi.

— Sinu oma kasuõde Anni....

Saare tahtis aia juure tormata, küsida.... kõneleda.... jumalaga jätta... Ent see oli wõimata. Neid tõugati wagunisse.

Aga weel ukse wahel suutis noormees soldatit kõrwale tõugates tagasi waadata. Ta noogutas naeratades lasude poole ja kadus siis....

Anni nõrkes. Nuuksudes jäi ta warwade külge rippuma ja surus oma otsa wastu külma rauda....

Rong oli liikunud juba paar jaama wahet.

Wangid istusid waikides pinkidel. Kellegil polnud rääkimiseks sõnu, sest iga ühel oli ise oma mõtete ja tundmustega küllalt tegemist.

Wangide juure pandud kaks soldatit keerutasid haigutades plotskit ja teine neist waatas ringi, kus kõige kohasem oleks keha sirgu tõmmata. Sest mis neist raudus wangidest kahe mehega walwata, kuna uks lukus ja waguni aknal rauad ees.

Soldati silma hakkas ühe pingi alt käekorw, mida tiris wälja.

Korwis oli kanikas leiba, mõned riide nartsud ja suur must pudel.

— Wist tuleõli, ümises wenelane pudeli korki ära wõttes.

Nuusutas, maitses; siis laskis rõõmu ja imestuse hüüde kuuldawale!

Puhas piiritus, Waska! Säh, proowi!

Waska wõttis pudeli ja pidas selle puhkaega suu peal.

Rõõmustas temagi.

— On wist teistest wangiwedajatest wagunisse unustatud. Kellele meie teda pakkuma lähme, muud kui paneme hinge alla.

Jõiwad. Lärmitsesid.

Samal ajal märkas weltweebel, kelle juhatuse all wange saatwad soldatid olid, wagunite wahepaigas nõgise näoga noortmeest.

See oli purujoobnud ja lomberdas wagunisse soldatite hulka.

— Ah, siin on kroonumehed!

Wedurijuht ütles, et selles wagunis pidid kolm kõige nägusamat Narwa neiut sõitma. Ninapidi wedas mind.

— Sa oled wist kütja? küsis weltweebel. Kust tont sa siia said?

— Waguni katuseid mööda, herra leitnant.

Joobnud kiitja hoidis käe ripakil sõrmega kõrwa ääres ja wõttis nii koomilise poosi, et esite weltweebel ja pärast ka soldatid naerma plahwatasid.

— Kus sa oma nina täis wedasid? — küsiti mitmelt poolt. — Meie pole paaril aastal enam monopolkat maitsta saanud.

— Wiina on! Kas pese wõi pead, suurustas kütja. — Täna õhtul peitsid kaks maa sahkerdajat, keda raudtee politsei taga ajas, oma piirituse plasku meie söetendrisse. Noh, mehed said punuma ehk pisteti puuri, mis see meie asi. Piiritus aga jäi meile. Oma aetud asi, egas ta just kiidu kraam ole, aga denaturkast on ikkagi parem. Proowige, herra ohwitseer!

— Mina olen weltweebel....

— Wabandage, mis minusugune paguniteft teab; wõi weltmarssal olete.

— Weltweebel! kurat ja põrgu. Too see pudel siia! Jõi ja maigutas.

— Mõnus märjuke, hmm. Aga teie juure ei tohi see konterbant jääda. Sina oled juba täis'ja kui wedurijuht ka oma nina põhja ajab, wõib rong kas wõi kraawi lennata. Tead wennas, mis elukad seal mustas wagunis on? Teed lolli näo, ei tea. Seal sõidawad kõige suuremad poliitika süüdlased. Sina aga joob, wedurijuht joob.... Kas ülemus seda lubab. Ja kelle kuradi lubaga pidasite piirituse omale, mida kroonul õigus rekwireerita — ah? Järgmises jaamas käsen sindwahi alla wõtta.

— Palun andeks, herra weltmar...

— Weltweebel, mõistad! Hm. Rong peatab. Silmapilk too piirituse plasku siia.

— Aga ega teie mind üles anna? küsis kütja hirmunult.

— Seda näeme. Nüüd tee, mis käsen!

Joobnud noormees ronis waarudes waguni trepist alla. Natukese aja pärast ilmus ta küürakil ja tõi suure laperguse plekknõu.

Weltweebel wiis plasku wagunisse. Awas prundi, mis peale teraw kodukeedetud puskari lõhn kogu wagunit täitis.

Soldatid limpsasid keelt ja ootasid aega, millal weltweebel, kes juba teist korda teekruugi wiinaga täitnud, ka neile luba annab märjukest mekkida.

Seda luba polnud aga tarwis, sest ülemus jäi warsti nii pehmeks, et waguni nurka norskama jäi.

Soldatid wõisid nüüd puskari plaskuga oma äranõgemise järele ümberkäia.

* *
*

Wangide wagunis oli Saare kohe tähelepanelikuks saanud, kui soldatid piirituse pudeli leidsid.

Tema ei suutnud uskuda, et pudel oleks waguniSse unustatud mõnest eelmisel korral sõitwast wangiwahist.

Nii kallist ainet, kui piiritus praegusel ajal oli, ei oleks wangiwahid iialgi maha unustanud.

Kõrwalised isikud aga sellesse waguniSse ei pääse, sest ta uksed on alati lukkus.

Noore wangi rindus ärkas nõrk lootuse säde. Kas mitte keegi wabaduses olew seltsimees nende wabastamiseks ei tegutse? Peawad nad ise põgenewise katset tegema nüüd, kus üks waht magab ja teine puru joobnud?

Ta awaldas oma arwamist Brantile. See raputas kurwalt pead.

— Uks on wäljast poolt lukku keeratud.

Kui saaksimegi uksest välja, rongilt maha hüpata paari kaupa meie ometi ei wõi. See tähendaks meelega oma kaelaluu murdmist.

— Aga ometi peame midagi ettewõtmal kähistas Saare erutatult. Näe, seegi püssimees norskab oma pea= täie wäsimusest.

— Lõhume käerauad puruks! sõnas üks poisikeseohtu wang nagu oleks ta kuulnud Saare sõnu.

Noormees keeras püssi otsast täägi ja kangutas selle terawa otsaga oma käeraude kallal.

Ta nägu lõi higiseks, käest tilkus weri, aga walust hoolimata ragistas wabadust ihkaw inimene edasi, kuni kostis raksatus ja ta käsi oli waba.

Nooremehe silmad lõid särama; teised wangid koon- dusid tihedasse salka.

Iga paar tõstis oma köites käed kõrgele. Kõik tahtsid wabaneda neist kõlisewatest köidetest.

Korraga keerati ukse lukkus raginal wõtit.

Wangid wajusid hirmu pärast kokku. Ilus lootus kustus sama järsku, kui ta lõi loitele.

Kahtlemata oli konwoide ülem midagi kahtlast mär- kanud ja tuli waatama, kas wangide wagunis kõik korras.

Kõikide pärani kistud silmad olid ukse poole pöördud, mis awanes praoksile ja kellegi tedretähniline nina tuli nähtawale.

Selle ninale järgnesid tahmased paled ja kaks erga= wat silma, mis luurasid kõige pealt magawate soldatite poole.

Siis kargas wagunisse määrdinud tööbluusis noor= mees.

— Lehtroos! karjatasid Saare ja Brant ühel häälel.

— See ma olen — aga nüüd pole terwituseks ega rõõmuawalduseks aega. Ruttu tööle, seltsimehed!

Ta kiskus taskutest mitu wiili, raua- sae ja tangid wälja ning jägas neid wangidele.

Noormees, kelle käed juba enne wabad, asus nüüd tuliselt teiste wabastamiks tööle.

Lehtroos wiilis ise mõne minutiga Saare ja Branti rauad läbi.

Nad haarasid püssid ja seisid ukse kõrwal wahi peal, et ootamatuste wastu walmis olla.

Warsti olid kõikide käed wabad.

— Nüüd, kordamööda ja ettewaatlikult, rongilt maha. Öö on pime ja sõidame heinamaa kohal, kus wälja hüppamine kuigi raske ei ole. Rutake wabadusse!

Lehtroosil polnud seda waja teist korda ütelda.

Wangid kadusid waguni trepile ja sealt wilksatasid nende kogud liiwase raudtee tammile, kus hüppehoos weeresid samblasesse kraawi.

Rong oli sõitnud juba mitmed jaama wahed edasi, kui weltweebel alkoholi uimastusest ärkas.

Ta tormas wangide wagunisse, kus awatud ust nähes ehmatas kangeks.

Äratas paari jala hoobiga wahid.

— Kus on wangid? —Teie koera näod. Magate.... Ah pooleli wiina pudel!... Lakute endid täis.... Siberi poisid oleme nüüd kõik....

Weltweebel läks minema ja wirutas waguni ukse hooga kinni.

Haljas wõti kukus kõlinal põrandale.

— Hm. Walewõtmega awatud. Et kurat mind karistaks, enne kui Narwa jõuame. Mis näoga astun ülemuse ette....

Aga kus see kütja on?

Jooksis waatama. Süsa kühweldas wana habemik mees. Noorest, joobnud kütjast ei teadnud keegi rääkida.

XIII.

Tuul wihises üle lagendiku.

Männi jändrikud ja kõrsrohi liikus mätastel. Raba paistis eemalt nagu rohekas lainetaw meri.

Wanad eidekesed küürutasid jõhwikaid korjates mätastel.

Nad olid sarnased hallide, sorul sulgedega kurgedele, kes enne sojalemaale lendamist otsiwad raba wulisewast pinnalt toidust.

Teiste marjuliste hulgas oli ka Saare ema, kes jõudnud juba korwi täis korjata ja linna poole hakkas minema.

Metsas, kitsal jalgteel, istus ta kännu otsas, et korwi kandmiseks jõudu koguda.

Emake kuulis oma selja taga krõbinat ja ringi waadates nägi lähenewat kolme meest.

Nendest olid kaks sasis juukstega ja pika habemetega, kuna kolmas, kes teiste warjus kõndis, töömehe bluusi kandis.

Wana eit haaras korwi sangast kinni, nagu kardaks ta oma waewaga korjatud warandust ära röömimist.

Tema kohale jõudes jäi eelkõndija kahwatanud näoga mees järsku seisma.

Marjuline waatas üles ja hakkas korraga wärisema.

— Tule taewas appi.... Sina, Juhan.... Siberist siin.... Näen ma õieti?

Mees naeratas.

— Armas emake, sa eksid. Mitte oma meest, waid poega näed oma ees.

— Ah sina oled, Arnold! Nii wanaks jäänud... Otsa lõppenud....

Ta sirutas oma kondised käed pojale, kes kattis neid suudluste ja rõõmu pisaratega.

Nad läksid teeraalt tihedasse metsa, kus kuulati, mis linnas wahe peal sündinud.

Saare-ema jutustas, nii palju kui tema tööliste elust ja üksikutest seltsimeestest oli kuulnud.

Siin harutasid mehed ka küsimust, kuhu nüüd pelgu paika leida, sest selge oli, et nende tabamiseks kõik rattad käima pannakse.

— Anni elab siin Rannamõisa lähedal ühe wanamehe üttis, kus ta enest nii kindlas kohas ütleb olewat, et ühegi nuuskuri nina tema kohta ei wõiwat leida. Ehk annab see wanamees teile ulualust.

Saare oli ema nõuandega peri, sest linna asuda oli esiotsa liig kardetaw. Pealegi wajasid mehed puhkust. Praegu olid kõik mööda metsi hulkudes wäsinud ja nälginud.

Ema juhatas neile teed wanamehe üti juure, ja kui päike juba looja weeres, hakkas ta poega jumalaga jättes linna poole liikuma.

Temaga ühes läks ka Lehtroos. Lukusepp tahtis selgusele jõuda, kas temal wõimalik weel tööle minna, ehk tuleb ka politsei eest põranda alla asuda.

* * *

Kui oli juba ilm pime, jõudis Saare Brantiga wanamehe üti juure, mis asus mere ranna lähedal.

Üti omanik pidi korwipunuja olema, sest õue peal oli mitu pajuwitsa pundart, kuna ulualL mõned walged pesu korwid üksteise peale laotult seisid.

Koja uks oli nii madal, et mehed pool käpakil üle läwe ronisid. Nad koputasid ukse pihta, mis peale kellegi lohisewad sammud lähenesid ja uks awati.

See oli kõrge kaswuga wanamees, kes wõõraid wastu wõttis.

Temal oli paljas pihtkasuk selgas, jalas ilmatu suured meremehe saapad.

Wanamehel oli pikk hall habe, kuna paksu talimütsi alt sõredad takukarwa juukse salgud üle kõrwa langesid.

Ta silmitses wõõraid rahulise, aga terawa pilguga.

— Andke andeks, et teie rahu nii hilisel tunnil rikume, tegi Saare juttu. — Kas teie juures elab keegi tütarlaps Anna Wiilup?

— Wõtke enne istet, ütles wanamees. Tulete wist kusagilt kaugelt, nagu teie wälimusest järeldama pean — ja wajate öömaja. Minu ütt on küll wäikene, ent ruumi jatkub igale teekäijale.

Selle nimelisest tütarlapsest, keda küsiste ei tea mina kahjuks midagi.

Saare naeris heasüdamliselt.

— Teie umbusaldus meiesuguste karwakaswanud metsmeeste wastu on arusaadaw, ent ma wõin teile mehesõnaga öelda, et teie eluasemesse pole praegusel korral tunginud ei kaabakad, ega ka politsei nuuskurid.

Mina olen Anni kasuwend ja see mees siin minu wangimaja kaaslane. Olime paari päewa eest teel külmale maale ja põgenesime raudtee rongist. Siin on mu käsi, mis iial pole liikunud autu teole.

Saare sirutas wanamehele käe, mida see südamlikult raputas.

— Arwasin kohe, et mul jällegi paari õnnetuga tegemist, kes warju otsiwad nende koerte eest, kes häid inimesi taga kiusawad.

Olge mureta. Minu ütt on wäljast poolt armetu, aga temas leidub küllalt ruume, mis kindlustawad teie julgeolekut.

Annit ei ole praegu kodus. Tema käib õhtuti wäljas ja puudub mõni kord hommikuni.

Tunen tõsiselt muret selle tüdruku pärast. On kallimeelne inimene. Teda warjaks ma omas üttis nii kaua kui elan.

Wana mees riiwitas toa ja koja uksed. Siis pakkus külalistele süüa.

Jutuajamisel selgus, et wanamehe nimi Kruustam ja et temagi oma noorema ea wabrikutöölisena mööda saatnud; samuti wangiraudu kannud ja piinajate eest pelgus elanud.

Nüüd elatas ta ennast korwipunumise tööst. Wedas korwe talwel kelguga linna turule; suwel korjas witsu.

Krustamil polnud lapsi iialgi olnud. Naine oli surnud juba paarikümne aasta eest.

Toakese kõrwal oli teine wähem ruum, kus oli suur katel ahju kõrwale sisse müüritud.

Katlas olid kooritud witsad weesse pandud.

Tulease katla all, oli awar nagu ahjusuu.

— See ongi sissekäik, minu salakambrisse, seletas Kruustam. Tulge mulle järele!

Ta puges katla alla ja mehed waatasid imestusega, kuidas wanamehe keha lohisedes pimedasse awausse kadus.

Nad pugesid eelmineja järele. Roomata ei tulnud kuigi palju maad, sest warsti paistis tulewalgus ja wanamees wõttis mehed paariruutsülla laiuses ruumis wastu, mille seinad wooderdatud telliskiwidega.

— Siin elabki Anni. Näe seal on tema laud raamatutega. Eks ole waikne kambrikene?

Mehed pidid tunnistama, et paremat peidupaika küll kusagilt leida ei ole.

— Tuleb politsei kaela, rääkis Kruustam edasi, siis on muidugi teie kohus siia peitu pugeda ja see siiwer siin käigu ette lasta.

Ma süütan siis laastud katla all põlema — keedan punumis-witsu, ja keegi pagan ei wõi arwata, et seal tule taga uks on, mis warjab elusaid inimesi.

Endistel aastatel, kui weel noorem olin, oli meil siin trükikoda ja kõige agaramad tööliste eestwedajad on siin kaitset leidnud.

Saare silmitses laual olewaid pabereid. Nägi seal mitmeid alles kirjutatud üleskutseid ja juhatuskirju tööliste organisatsioonidele.

Käsikirjad kandsid allkirja „Nästik", olid puhtalt ja asjalikult kirjutatud.

Kokkuseatud üleskutses leidus nii palju waimu wärskust ja tuld, et Saare seda kümme korda üle luges.

Need olid tema oma mõtted; need olid sõnad tema suust, mis selle tütarlapse käsi paberile pannud, keda nägi aastate eest oma ema juures waikse unistaja plikana.

— Kes jõuab töörahwa wõimu murda, kui wangistatud meeste asemele astuwad nii energilised naiswõitlejad! hüüdis Saare waimustuses ja luges üleskutse ka teistele ette.

Nad ronisid tagasi tuppa, kus suitsewa lambi tulekese walgel istuti weel kaua.

Otsustasid hommikul habemed ära ajada ja endid riiete poolest korraldada, sest Brant igatses kõigest hingest linna, et oma perekonna saatusest teateid saada.

Sarnases olekus aga oli kardetaw inimeste hulka minna, kui kohe ei tahetud politsei küüsi langeda.

Wäljas oli tuul tõusnud nii waljuks, et üti seinad wabisesid. Metsa mühin kostis läbi aknakese tuppa. Tundus nagu läheneks kusagilt määratu weekogu, mis matab selle wäikese eluaseme oma alla.

Wana Kruustam ronis kõige saabastega koikasse. Tema saanud mõne päewa eest külmetada, mille tagajärjel haiguse wimm kehas. Kannab sellepärast talwemundert.

Brant heitis puhkusele laastuhunniku otsa.

Saare aga awaldas soowi wälja minna. Tema tahab näha merd. Mässawat, wõimsates lainetes merd.... Lubas mõne tunni pärast tagasi tulla.

Ta sammus läbi metsa, põrgates sageli wastu puid, sest ilm oli nii pime, et jalge ettegi midagi näha ei wõinud.

Tuul peksis nooremehele murdunuid puuoksi kaela, sasis tema juukseid.

Pika, waewalise käigu järele jõudis ta mere äare.

Istus kõrgele kaldale, lõi sõrmi rohusse, et maru ei paiskaks teda alla, kus mürises ja kees wihane weekogu.

Wägewad olid need lained, mis hirmsa hooga wastu kallast paisati.

Nende harjad paistsid pimeduses mäelatwadena, mis langenud aluselt, ja weerewad wõimsalt edasi, murdes igasuguseid tõkkeid; lüües kõikuma isegi seda aastatuhandeid seisnud paekallast.

Mere kohinaga ühines kõue mürin.

Wälgusähwatused näitasid ülewal sinikasmusti pilwe rünkaid; all mässawat merd, mis kees ja surises, wahust wett kõrgele wirutades. Läikis saladuslisselt, nagu hiigla anum terase sulatisega, mis langenud küljeli ja saadab ümbrusse tuliseid wooge.

Lainete mäed kõrgenesid ühtepuhku. Pikse kärgatustel polnud enam wahet ja wälgu tulest oli meri niikaugelt walgustatud, et paistsid üle lahe kätte selgesti tehaste turbiinid.

Saare taganes kalda weerelt. Ta nägi kuidas lained randa lõhkusid. Pae kihid pudenesid, nagu oleks need rabedast sawist; wahused lained weeresid juba rohusse. — Nii tõuseb töörahwas, kui wägiwald jõudnud selle piirini, kust algab langemine.

Nagu need wõimsad wood lõhuwad kallast, purustab wabadust ihkaw rahwas tsaari paleede sammeldanud seinad.

Saare hakkas neid sõnu ümisedes üti poole tagasi minema.

Seni kui jõudis ta üle lageda, jäi tuul hoogsamaks ja taewas selgines.

Kuu tuli pilwe rünkade wahelt nähtawale ja walgustas männikut, kust paistsid jämedad tüwid, ridastikku, nagu wõitluseks üles seatud tume sõjalaste parw.

Linna poolt tulewa jalgtee raal liikus üks inimese kogu, kes lähenes kiiresti.

Oli walge näoga noormees, müts üle kõrwe kistud; õhuke hall palitu selgas.

Ta pidi kähku Saarest mööda minema, aga kui waatas korraks wiimasele näkku, siis seisatas nagu ehmatades.

— Wabandage, külamees! Kas teie wõite mulle ütelda, missugust teed mööda ma Schmidti suwemaja juure pääseks? Ilm oli nii marune, et õigelt teelt ekstsin.

Saarele kuuldus see hääl tuttawana, ka seda ümmargust lõuga, mis nooremehe palitu krae wahelt wälja paistis, pidi ta kusagil näinud olema.

— Teie olete õigel teel, noormees: Schmidti suwemaja poole siit enam kaugel; ka mina lähen sealt mööda — tulete wist linnast?

— Jah.

— Mis seal uudist?

— Mis uudist seal ikkagi peaks olema. Sõjawäe patrullid kolawad linnas ringi. Eila öösel otsiti mitmes kohas tööliste korterid läbi; kümnete wiisi on wabrikutest inimesi kinni wiidud. Õhtu hilja on uulitsal liikuda päris kardetaw kohe.

— So—oh. Peab wist midagi juhtunud olema, et kroonumehed sarnast agarust üles näitawad? küsis Saare wargsi kõrwal käijat silmitsedes.

— O–jah. Trobikond poliitika wange pannud putku.

— Eks sa näe.... Rumalad mehed.... Neid leitakse, nabitakse uuesti kinni. Eks ole noormees?

— Jah. Üks ongi juba leitud....

— Tõesti! Ei tea kes see on?

— Arnold Saare.

— E—eks sa kuule. Ei ole kuulnud küll selle nimelist; aga kus kohast ta leiti?

— Kannamõisa lähedalt metsa teelt.

Saare jäi seisma; nii järsku, nagu oleks temale selga langenud tina ladem, mis surus jalad maasse.

— Teie olete prowokaator.... politsei nuuskur. Teie juba mind ei püüa, kähistas ta sirutades kätt, et lüüa sõrmi nooremehe kõri ümber.

Wiimane lükkas aga mütsi kuklasse ja pahwatas nii suure hooga naerma, et mustad juukse salgad üle tema näo langesid.

— Sa ei tunne mind, Arnold.... Tahad mind kägistada. Kurjaks oled läinud wangitornis kasuwend....

— Anni!! Missugune ootamata ja õnnelik kokkujuhtumine! Ja kui tore poiss oled.... Kuidagi ei tunnud ära.... Tahtsin sulle töömehe kämmalt tunda anda; süda läks täis: paar päewa olen alles wabaduses ja kohe nuuskur kannul — nuüd kägistan sind terwituseks rõõmu pärast....

Ta haaras kasuõe kaenlasse ja suudles ta walget otsaesist.

Esimest korda nägi ta puna Anni palgil, kuulis teda naerwat nii hõbeselge häälega. Mõlemad olid rõõmsad ja astusid kõrwuti kitsal tee raal edasi.

XIV.

Teisel õhtul otsustasid Anni ja Saare linna minna. Sinna oli Brant juba hommikul wara eel läinud.

Nad liginesid linnale heinamaa poolt ja sammusid Kuusneri keemia wabrikust mööda.

Seal kohal, kus wiie aasta ees lendas õhku lõhkeainete walmistamise jaoskond, olid uued lauad purustatud plangu sisse pandud.

Need walgendasid pimeduses, nagu püstitatud puusärgid.

— Seal töötas ja suri minu isa.... rääkis Anni pisut aega seisatades.

Saare paljastas pea ja seisis waikides kasuõe kõrwal.

— Sajad ja tuhanded töölised on saanud siin kihwtikoopas omale rindu surmaidu....

Nad on surmale pühendatud niisama kui sinu isa, kellele õnnetu juhtumine järsku otsa peale tegi. Lähme minema siit koledast kohast!

Jõudsid raudtee ülesõidu kohani, kus posti tõmmatud elektrilamp walgustas kaugelt raudtee liini.

Jaama poolt lähenes kaubarong. Weduri järges olid lahtistel wagunitel suurtükid.

Surma riistad wahtisid lahtiste suudega õhku. Need paistsid kui hallid metselukad, keda wiiakse kuhugile kaugele inimeste luid purustama.

Kui rong jõudis ülesõidu koha juure, kõlas korraga kusagilt kellegi kähisew naer: — Tapariistad sõidawad.... äh, äh, ää....

Sõjaliinile.... Inimesi häwitama.... Mind sõtkuge siin paigas surnuks....

Üks must kogu wiskas enese põigiti üle siinide.

Saare kargas koke juure ja tõmbas enesetapja just sel silmapilgul raudteelt kõrwale, kui weduri rattad olid temast üle minemas.

— Sina? Brant! Mis mõtlesid teha, õnnetu?

Brant ajas enese pikkamisi püsti. Oli näost walge kui paber ja sinised huuled liikusid puhk aega, ilma et sõnasuust oleks wälja saanud.

Ta waatas nagu kahju tundes ärasõitwale rongile järele.

— Miks päästsid mind, sõber! Nüüd oleksin juba jäädawas rahus olnud — nagu tema....

Tead Saare; teda pole enam.... Tema on surnud....

— Kes? Ega ometi poeg?

Brant tõstis käed nagu abiotsides kõrgele, siis langes lõdwalt sõbra najale.

— ....Tema jah.... Mul pole enam poega.... Läksin koju... Tuba tühi... Jäänud haigeks ja pole saanud õigel ajal arstiabi. Naine käib päewal pesemas; öösel jooksnud kogu linna läbi; ei ühtki arsti pole kodus; ei ükski taha tormisel ööl abi andma minna töölise lapsele.... Weetud haigemajasse.... Suri seal....

Kui mitu korda oodanud isa.... Kui mitu korda hüüdnud mu nime.... Praegu tulin ta haualt.... Kõnelesin. Nutsin.... Külm hauaküngas, muud midagi....

Surra tahan.... Surra tahan, sõbrad! Mu elul pole enam otstarbet.... Minge! Laske mind oodata järgmist rongi.

Ta tõstis pead. Silmitses teisi peaaegu kurjalt, käskiwalt.

— Sa oled kaotanud oma lapse. Saan sinu walust aru, rääkis Saare, ent pea meeles sõber: kui palju lapsi kistakse wanematelt, kui palju wanemaid lastest, praeguses wägiwaldses ilmakorras.

Kui kõik need, kes kapitalistide ja tsaari sulaste wägiwalla all kannatanud, oma pead rongi alla pistawad, siis kestab rõhutute hädakisa ilma otsani....

Julgust, sõber! Meie kõik kõnnime okkalisel teel. Kus on minu wäiksed wennad? Kus minu isa? Siin on Anni; tulime praegu tema isa surma platsist mööda....

Brant seisis liikumatalt. Paistis nagu ei kuuleks sõbra seletusi.

— Mul pole ikkagi muud oodata kui wangimaja ehk näljasurm... Parem juba järsku kõigiga lõpp teha....

Anni astus nüüd tasakesti Branti juure. Silitas ta jääkülma kätt.

— Sul on naine, tema ei leina mitte wähem oma last kui sina. Tahad sa õnnetuma emale uut hingewalu sünnitada?

Kui oleks sa seisnud oma poja surmawoodi ääres ja temale ütelnud: waata poeg, kui sured siis surman ka enese. See tark poiss oleks siis kahtlemata ütelnud: Ära seda tee, isa! Kes siis ema toidab....

Branti silmad hakkasid hiilgama.

— Arwad sa, et ta nii oleks ütelnud?

— Kahtlemata! Hea laps muretseb omaksete eest weel siis, kui tal omal surm suu ääres.

— Siis elan....Katsun elada,kui suudan...Tõepoolest, Anni, sul on õigus! hüüdis Brant, kuna ta hääl julgemalt kõlas.

— Täna öösel magan kodus — hea õnne peal — õnne peal—õigem istun tema tühja sängi juures.... Homme ilmun teie juure. Kuhu teie mõtlete minna? Olge ettewaatlikud! Kui imelik see ilma elu on: Poleks teie juhtunud tulema, oleks minu tükke korjatud.... Jumalaga, jumalaga! Õnn kaasa!

Ta kadus raskeil sammel lähemasse tänawasse.

XV.

Kõik linna elanikud olid liikwel, sest täna oodati keisrit. Juba wara hommikul hakkas rahwast murruna raudtee jaama poole wajuma; roniti katustele ja puude otsa, et ometi kaugeltki näha riigipea palet.

Tuhandete wiisi wiidi koolilapsi Peetri platsile, kus wäetikesed lõdisesid külma käes, sest sünge põhja tuul nõelus läbi wiletsate kehakatete.

Wõimud käsutasid kokku noori ja wanu, ametnikke ja sõjawäelasi. Kõik pidid täna kummarduse tegema selle mehele, kelle walitsuse kepi all ägas üle sajamiljoniline rahwas.

Mööda linna kihutasid ratsa strashnikud ja sõjawäe patrullid. Raudtee liini ligidale ei lastud inimese hingegi.

Suure Pärnu maantee ülesõidu koha ette oli kogunud tihe inimeste salk.

Siia olid peatama sunnitud maamehed, hobuste, regedega ja seisid linna elanikud, oodates keiserlikku rongi.

Üle tänawa oli tõmmatud köis ja ratsanikud rõhusid ikka suurenewat rahwa hulka tagasi.

Saare ja Anni, kes siit juhtumisi läbi läksid, märkasid korraga liikumist ootajate ridades.

Keegi noormees jooksis küürakil inimeste wahel edasi. Teda ajasid taga mitmed politseinikud.

Kui põgeneja lähenes, sosistas Saare Annile kõrwa:
— See on Lehtroos! Wiimane märkas ka neid.

— Lõksu pidin langema.... Pagana politseinikud!.... Näe kuidas segiwad.... Tulge pärast waksali ette, ütles ta edasi rühkides.

Ta puges lasingule seotud hobuste warjus kiiresti edasi ja kadus ühe maja hoowi, kuna ratsanikud pikki tänawat edasi kihutasid.

Maameeste regede juurest kostis weel politseinikkude käratsemine ja inimesed trügisid kaelu õiendades lähemale.

Ka Saare Anniga pääsesid ligemale.

Nad nägid mõõgameeste wahel kaht küla noortmeest, kes näost weripunased ja wärisesid, kas hirmu ehk ärewuse pärast.

— Wõi topiwad maameeste riided ümber ja laotawad lendlehti—käed raudu nendele! käratas patrulli ülem.

— Meie ei tea midagi, sõnas üks maameestest. Keegi linnamees pillas selle paki maha, ma mõtlesin, ei tea mis asi see on, ja wiskasin reele.

— Lõuad! Oled waletamas meister. Nägin kuidas lendlehti warjasid. Wiige nad minema!

Politseinikud panid noortemeeste käed raudu ja sundisid neid oma eel käima.

— Meil on peremehe hobune, ütles wanem wangistatu, kuhu see jääb?

— Ah jah. Hobuse saab omanik kätte, rääkis patrulli ülem. — Mis muret teil sellest on. Pidage! Parem kui nimed üles tähendan. Kuidas sind hüütakse?

— Woldemar Wiilup, oleme wennad...

Anni karjatas tasakesti ja langes Saare käte wahele.

Suuril silmil waatas ta mööda wiidawaid wendi, kes politseinikkude wahel südalinna poole liikusid.

— Kogu ennast, Anni, trööstis Saare.

Poisid lastakse muidugi warsti lahti, sest iga rumalam inimene saab aru, et nendel lapsikutel külaelanikkudel poliitikast aimugi ei ole.

— Ka nemad.... Ka nemad, peawad neid äraneetud kütkeid kandma.... Wangikojas waewlema, kuni häwineb terwis.... Ära usu, Arnold, et neid wabastatakse. Ei iialgi! Leiti nende käest lendlehed ja sellest on wõimumeestel küll, et kaht noort inimest häwitada. Peale selle on Wiilupide nimi politseile küllalt juba tuttaw.

Ilma et kumbki oleks enam sõna rääkinud, sammusid nad waksali poole.

Nad sattusid Nunne tänawal inimmerde ja see sumisew woog kandis neid pikkamööda edasi.

Nad wõtsid puiestee ääre seisukoha, kus silmasid oma ees rebenenud palitus wanameest, kes, müts üle kõrwe, popsis piipu ja porises köhida.

Wanamees sai Saare häält kuuldes tähelepanelikuks ja waatas naeratades ümber.

— Ah teie siin juba, ütles ta ja nad tundsid Lehtroosi häälest.

— Wahetasin watid ja pistsin habeme lõua ääre. Nahaljooksin märjaks sunnikute pärast.... Aga, mis teil on? Olete nii kohkunud nägudega?

— Anni wennad wiidi kinni.

— Kus kohal?

— Pärnu maanteel. Seal kus sind püüti. Nende ree pealt leiti lendlehtede pakk.

Lehtroos kahwatas.

Ta keha hakkas wärisema, nagu wanamehel kunagi.

Siis sosistas ta sõprele kõrwu:

— Need olid minu lendlehed.... Minu süü pärast wiidi nad kinni.... Tehke minuga mis tahate. Oh, mina igawene jahupea!

Orkestri helid kajasid korraga talwisesse õhku.

Mängiti riigi hümni ja mitme tuhandeline rahwa hulk paljastas päid.

Jaama hoone trepile ilmusid sinikas hallid mundrid. Aumärgid kiirgasid päikese kiirtes ja üles seatud sõjawäelaste täägid paistsid kui teras aed.

Trepile ilmus keiser.

Ta oli ümbritsewatest aukandjatest pisut kõrgema kaswuga, kuiwetanud mees.

Waatas korraks üle rahwa kogu ja naeratas, nagu sunnitult.

Tuhanded waikisid, ainult mõned kumera kõhtudega isandad, kes olid pugenud kõige ette, karjusid paar korda hurra.

Nende pragisew hääl lõikas aga inetult õhku; justament nagu oleks kusagil kraaksunud näljaste ronkade parw.

Keiser astus autosse, kus kätt terwituseks mütsi ääres hoides istus tasakesti linna poole.

Ta läks mõne sammu kaugusest puust mööda, kus Saare oma seltsilistega seisis.

Nad nägid kõik seda kahwatanud, mustast habemest piiratud nägu, mille joontest otsisid asjata seda imet, mis tunnistab waimu jõudu, mis teeb inimese teiste walitsejaks.

— Kõdunew inimene, nagu tema riikki, tähendas Saare, kui pääsesid rahwa murrust kaugemale. Waatasin teda, ja imelik: täiesti wihatundeta — teeks targasti, kui ta aegsasti ameti puhkusele wabatahtliselt läheks.

— Tema on mängukannikk wõimumeeste käes, ent nendes waiksetes silmades tabasin siiski helki, milles awaldub kõrkus ja werejanu. Temal pole energiat, aga külma rahu niiwõrd küll, et ei tunne hirmu tema käsul walatud werejõgede pärast, ega ei kuule hoigeid wangikodade müüride tagant; ehk küll need hääled juba üle Wenemaa kajawad, — rääkis Anni erutusest wärisewa häälega.

Lehtroos ei awaldanud oma arwamist riigipea isiku kohta; tema kirus iseennast ja seda õnnetut juhust, mis teda just täna lendlehtede pakiga Pärnu maanteele wiis.

— ....Mina tõesti ei tahtnud.... Oleks ette teadnud.... Ärge olge minu peale pahane, neiu Wiilup....

— Mis põhjus on mul teie peale pahane olla, wastas Anni naeratades. — Wihkan ainult neid, kes koertena tööliste järele nuusiwad, kes on armetud kopika orjad, wenna müüjad; tööriistaks wõimumeeste käes, kes püüawad pungil silmil sellel hooneltugesid all hoida, mis juba kõigub ja täna-homme langema peab.

XVI.

Ühel waikil 1917 aasta talwe ööl sammusid tööliste esitajad õredas salgas läbi Kadrioru mere ranna poole.

Nad ruttasid waikides edasi ja seisatasid alles siis, kui paistsid juba ööhämarusest kloostri waremed.

Kuu wajus kollakas-walgelt üle mere. Waremete linnapoolne ots mustendas, nagu taewa poole tõstetud tömp oda tera.

Mehed astusid warede wahele, kus olid juba enne mitme wabriku tööliste wanemad koos.

Kuuwalguses liikusid nad ükksteisega suminal rääkides, nagu öö-waimud, kes kogunenud siia lumistele kiwi rahnudele.

See polnud enam harilik sala koosolek, kus hirmunult ringi waadatakse, iga krõbinat kuuldes ehmatakse.

Midagi pidi juhtunud olema, et julgeti kuuwalgel ööl nii suurel arwul kokku tulla.

Mis tõesti juhtunud oli, seda kuulsid koosolejad Saare suust, kes nüüd kiwile tõusis.

Ta teatas töölistele kaua oodatud rõõmu sõnumit. Rääkis et sõjawäed Peterburis töölistega ühinenud; sõjariistade ladud rewolutsionääride käes ja Kroonulinna peal lehwib punane lipp.

Tsaar on wõimetu, tema saadetud rahustuse wägi kindral Iwanowiga läks rahwa poole üle.

Nüüd said töölised aru, mis linnas polnud enam sõjawäe patrulle ja linnawahidki hoidsid endid häbelikult maja nurkade werju.

Selle maru mürin, mis Peterburis purustas tiiranni trooni, kostis liig selgesti juba siia.

Homme astuwad töölised kui üks mees wälja ja wabastawad oma wangistatud wennad....

Korraga ilmus kõrgema müüri äärele Branti kogu. Tema nägu oli wahwam, kui kiwidele peatama jäänud lumi. Polnud pimeduse pärast silmi näha sügawais kulmu koobastes, küll aga rohkesti tuld, mis wälkus sealt pimedusse.

— Praegu kohe lähme purustame need kurna koopad! kähistas ta kohutawa häälega.

— Waadake neid kõrgeid korstnaid, mis seal suitsewad.... Neid tahmunuid hooneid, kus kirjendawad walgustud aknade read, nagu kuradi irewile aetud hambad....

Seal puretakse õnnetuid orje.... Seal taowad töölised kapitaali sundusel iseenestele raudu....

Maatasa teeme kõik need koletud hooned.... Minu järele, mehed! Hüüame öö-töölised wabrikutest wälja.... Lase wõitlus käia. Maha!

Ta ruttas waremete wälja-käigu poole, käed rusikas, huuled kõwasti kokku surutud.

Suure waewaga saadi temale selgeks teha, et praegu wäljaastumine wõimatu.

Mehed pidasid nõu weel kaua.

Hommiku taewas seisid liikumatalt terawotsalised pilwed; neid wärwis koidu puna purpurikarwalisteks, nagu mõõku, mida wõidurikkad sõjalased wisanud peale lahingut puhkusele.

Jahe tuule puhang wihises üle waremete; mehed hakkasid laiali minema.

Midagi liikus õhus ja ühe koopa suule ilmus kahwatanud näoga noor neiu.

Nii pühalik ilme wõis sadandate aastate eest peegeldada siin mõne nunna näol, kes ilmus oma kongist kloostri kirikusse palweteenistusele, kui oli selle tumeda juukselise neiu palgil, kes sirutas kõrgele käe ja arutas õhku tööliste wõitluse lipu.

Punane riie laenetas tööliste peade kohal nagu were jõgi, mis wiskas roosakat helki hallide kiwirüngastele, ulatas kaugele, sinna maale kus koit kuldas laotust....

Mehed paljastasid pead. Kõikide rinnad paisusid waimustuses; mitmel olid pisarad silmis.

— Sina oled wäärt seda wõitluse sümbooli kandma... Sina, Anni, oled rewulutsiooni õis.... rääkisid töölised, waremetest lahkudes.

Nad kadusid linna poole. Kostis lume kriuksumine nende jalge all ja Branti kähisew kõne:... Kõik õhku lasta... Küljeli need korstnad, mis nõgistawad puhast looduse õhku... Rusuks kõik paleed ja lossid... Nagu mind on rusuks muljutud... Maha wägiwald! Kätemaksutund, kui ligi oled....

* * *

Kõige wiimastena lahkusid Anni ja Saare waremetest.

Nad jõudsid Lasnamäe järsule paekaldale, kus seisatasid.

Merest tõusis tihe aur, mis kattis tinase tekina puhkawat linna.

Ainult kiriku tornid, kui hiigla nõelad, ulatasid läbi niiske udu ja wabriku korstnate suudest tõusid pigimustad suitsu sambad, mis ühinesid Toompea kohal õõtsuwaks koguks, nagu ähwardaw pikse pilw.

— Tulewal ööl pole linnas nii rahulik — ütles Saare. — Ma soowiksin, et neid mitte palju ei oleks, kellel täna wiimane öö elusalt magada....

Küllalt on werd walatud, selle wägiwaldse walitsuse püsti hoidmiseks, tema langetamine peaks wähema ohwrite arwuga korda minema.

— Aga kas sa arwad, Arnold, et kokkupõrkamised politsei ja tööliste wahel tulemata ei jää?

— Seda wõime siis loota, kui hommikused teated Peterburist meie herradele halbu uudiseid toowad. On tsaar juba troonilt tõugatud, siis pole meil midagi karta; kestab aga pealinnas wõitlus, tuleb meilgi kõige wastu walmis olla.

Sul, Anni, ei tarwitse aga muresse jääda. Need mõned mustad hinged, kes täna tööliste wastu julgewad kätt tõsta, tallame pihuks.... Nüüd peame linna minema. Ma saadan sind ema juure, kuna mul omal tehastesse minna tuleb — sealt hakkab esimene laine liikuma ja meil on enne koosolek.

Anni astus nooremehele tee peale ette.

— Sa arwad, Arnold, et ma tuppa istuma jään, kui töölised neid ahelaid murrawad, mida ma ise jõudu mööda läbi wiilida olen aidanud. Ma ei lahku sinu kõrwalt!

— Ma mõistan sind täiesti.... Tean et tugewam oled meestest, ent mu süda oleks siiski kergem, kui teaksin sind oma wana ema juures olewat... Oled noor... Õrnameelne.... Rewulutsioon on ilus, aga tema möllus wõiwad juhtumised ette tulla, mida sinu puhta hingele kahjulikuks pean.

Anni wõttis nooremehe käest kinni. Waatas talle otse silmi.

— Räägid teisiti, kui mõtled, ütle parem otsekohe wälja, et sa ei taha.... Ei taha tänasel aupäewal oma kõrwal näha nõrka naisterahwast....

Saare punastas üleni.

— Aga Anni! Sa teed mulle ülekohut. Tööliste juhid hüüdsid sind täna öösel rewolutsioni ilmaleks. Ma kardan seda ilmalt kaotada.... Sellepärast palun sind tagasihoidlikum olla eelolewa wõitluse puhul.

Sinu langemine tumestaks rewolutsionääride wõidu rõõmu... Ja mulle... Mulle tooks surma, nüüd kus kindlasti loodan ennast seswat õnne ja wabaduse läwel.

Anni waatas maha. See polnud enam kasuwenna pilk, mis temale silmi puuris. Need olid armastaja nooremehe sõnad, mis tema kõrwus helisesiwad.

Waikides sammusid nad mäe weeruni, kus mitmekümne astmeline paekiwist trepp lookles lume hangede wahel.

Kaugelt paistis kühmline järwe kallas, mille peale ilmus tõuswa päikese serw, kui sädemeid pilduw tuline raud, mida kellegi nägemata käsi tõstnud kõrgele.

Need kaks noort inimest, kes kandsid rindus nii raskeid, tõsiseid mõtteid, naeratasid nüüd ilmawalgustajale wastu, kahmasid, õnnest wärisewail kätel kiirte järele, nagu mängiwad lapsed.

— Waata, Anni, kuidas udu kaob! Majade rägastik on nagu kullases wihmas. — Tuleb ilus ilm ja ilusam päew mu elus.... Jääme siis lahutamatalt sõjaseltsilisteks ja peale wõitlust — kas lubad Anni, et sulle saatjaks eluteel jään?

— Ma olen sind ammu juba armastanud... sosistas Anni, peites nägu nooremehe rinnale, kes suudles lugemata kordi neid ilusaid tumedaid juuksid, õnnejoowastuses särawaid silmi ja naeratawat suud....

Wabrikule sireenid hakkasid hüüdma. Need hoigawad toonid panid õhu lainetama. Awaldasid rusuwat muljet. Tundus nagu oleks kusagil ürgama pandud hiigla orel, millega püütakse mängida leina wiisi, nüüd kus priiuse päikene juba särab ja oma kiirtega lööb rõõmu laineid rõhututegi rinda....

Käsi-käes astusid armastajad kiwitrepist alla. Liikusid kergil sammel linna poole.

Neid ootas wiimane otsustaw wõitlus: õnn ja wabadus.

Lõpp.

Trükitud A. Seemani trükikojas, Narwas